

OnzeTaal

4

2016

De jongste Van Dale
in de praktijk

Gamen in de oertaal

Het begin van
taalveranderingen

Hoe raken vluchtelingen
thuis in onze taal?

Raamweg 1a
2596 HL Den Haag
telefoon: 070 - 356 12 20
fax: 070 - 392 49 08
e-mail: info@onzetaal.nl
IBAN: NL61 INGB 0003 1101 00
BIC: INGBNL2A
Voor adreswijzigingen,
aanmeldingen en dergelijke:
administratie@onzetaal.nl

Taaladviesdienst: 0900 - 345 45 85,
ma-vr 9.30-12.30 uur (€ 0,80 per
minuut); e-mail: taaladvies@onzetaal.nl

Onze Taal op internet:
www.onzetaal.nl
(webredacteur: Raymond Noë)
Twitter: @onzetaal
Facebook: www.facebook.nl/onzetaal

Webwinkel Onze Taal:
www.onzetaalwebwinkel.nl

Taalpost en TLPST
Zie www.taalpost.nl en www.tlpst.nl;
redactie: Erik Dams en Marc van
Oostendorp

Woordpost en Woordspot
Zie www.woordpost.nl en
www.woordspot.nl;
redactie: Taaladviesdienst

Het maandblad *Onze Taal* (oplage
29.000) is een uitgave van het Genoot-
schap Onze Taal (opgericht in 1931).
Het genootschap stelt zich ten doel
op een toegankelijke manier informatie
en advies te geven over (de Nederlandse)
taal, te enthousiasmeren voor taal en
een podium te zijn voor discussie over
taalkwesties.
De bijdragen in het tijdschrift weer-
spiegelen niet noodzakelijk de mening
van de redactie.
Voor het overnemen van artikelen is
toestemming van de redactie nodig.

Onze Taal verschijnt tienmaal per jaar,
met een dubbelnummer in februari/
maart en juli/augustus.
Prijns los nummer € 6,-.
Lidmaatschap (inclusief abonnement)
voor Nederland, Suriname, Aruba,
Curaçao en Sint-Maarten € 36,- per jaar;
België € 39,50; andere landen € 52,50
per jaar.
Digitale *Onze Taal* € 36,-; in combinatie
met 'papieren' abonnement € 50,-.
Prijns collectief abonnement: op aanvraag.
Opzegging van het lidmaatschap dient
te geschieden vóór 1 november; het
eindigt dan op 31 december.
Prijns voor CJP-houders € 29,50 per jaar;
opgave voor CJP'ers uitsluitend aan
Stichting CJP, Postbus 3572, 1001 AJ
Amsterdam of via www.cjpdeals.nl.
Voor mensen met een leeshandicap is
Onze Taal ook in elektronische vorm
beschikbaar. Inlichtingen bij Dedicon:
0486 - 486 486. *Onze Taal* wordt in
elektronische vorm voor brailleschrift
beschikbaar gesteld door de CBB.
Inlichtingen: 0341 - 56 54 99.

Redactie
Saskia Aukema
Peter-Arno Coppens
Jaap de Jong
Peter Smulders
Kees van der Zwan

Bureauredactie
Saskia Aukema
Raymond Noë
Eva van Wijk
Kees van der Zwan (eindredactie)

Vaste medewerkers
René Appel, Mariëtte Baarda, Hans
Beelen, Ton den Boon, Aaf Brandt
Corstius, Ann De Craemer, Frank
Dam, Gaston Dorren, Ype Driessen,
Matthias Giesen, Jan Erik Grezel,
Joop van der Horst, Frank Jansen,
Josje van Koppen, Hein de Kort, Jan
Kuitenbrouwer, Sterre Leufkens,
Berthold van Maris, Marten van
der Meulen, Folkert van der Meulen
Bosma, Guus Middag, Marc van
Oostendorp, Riemer Reinsma,
Ewoud Sanders, Nicoline van der Sijs,
Matthijs Sluiter, Erik van der Spek

Directie
Peter Smulders

Administratie
Heleen Bücker
Leonie Flipsen
Dhyana Pagie

Taaladviesdienst
Roos de Bruyn
Rutger Kiezebrink
Jaco de Kraker
Tamara Mewe
Lydeke Roos

Marketing
Paula Vrolijk-de Vries

Bestuur Genootschap Onze Taal
mr. G.C. (Gert) Haverkate, voorzitter
prof. dr. C.J.M. (Carel) Jansen, vice-
voorzitter
dr. E.H.C. (Els) Elffers, secretaris
drs. M.A. (Margot) Scheltema,
penningmeester
lic. M. (Martine) Tanghe
drs. L. (Livia) Versteegen

Ereleden
Wim de Bie en Kees van Kooten

Vormgeving: Manifesta, Rotterdam
(Karin Nas-Verheijen)
Druk: Habo DaCosta, Vianen

ISSN 0165-7828

“

Kwar alja windzja?

”

4 Jan Erik Grezel

“Nederlandse les is ook afleiding”

Vluchtelingen proberen thuis te raken in onze taal

10 Guus Middag

Dwalen door Van Dale

De vijftiende editie van de grote Van Dale getest

14 Peter Alexander Kerkhof

Oertaal met een Amerikaans accent

De prehistorische taal in de game *Far Cry Primal*

16 Joop van der Horst

Staandend schommelen

Hoe begint taalverandering?

Aaf Brandt Corstius:

“Duits is de oplichter van de middelbare school.”

Bladzijde 19

Blz. 26

En verder

24 ‘Kun je je voorstellen?’

Rubrieken en series

- 7 Reacties
- 7 Trouwe leden
- 8 Vraag en antwoord: tips, trainingen en test
- 12 Gaten in de taal: ‘blabla’ en andere ontbrekende emoji’s
- 13 Iktionaire: nouveaologie
- 18 Ype
- 19 Vertaald door ... Jan Pieter van der Sterre
- 19 Van Aaf tot z: Kortduits
- 20 Iconen van de taalkunde [11]: de relativiteit van Whorf
- 23 Woordsprong: *bril*
- 25 Raarwoord: Haaksberg
- 25 Proftaal: dit is ‘t ‘m
- 26 Taalpuzzel
- 27 Namen op de kaart: *een kater van hier tot ...*
- 28 Webwinkel Onze Taal
- 29 Beeldspraak: boetekleed
- 29 De Craemer: bloemen voor *u*
- 30 Tamtam: actualiteiten en opinie
- 32 Onderzocht: tellen met taal
- 33 Matthias Giesen
- 33 Lezer
- 34 Boeken
- 35 Taaltje!
- 36 Ruggespraak

Steeds meer asielzoekers uit Syrië en Eritrea willen snel na aankomst Nederlands leren. Kan dat ook? En hoe gaan taallessen in de opvangcentra in hun werk?

JAN ERIK GREZEL

“Nederlandse les is ook afleiding”

Vluchtelingen proberen thuis te raken in onze taal

“Mijn hoofd is vol.” Hisham (32), telecomspecialist uit de Syrische hoofdstad Damascus, vraagt om begrip van docent Ria Meijer. Zij probeert haar cursisten wat kneepjes van de Nederlandse grammatica bij te brengen. Hisham kan de uitleg over de werkwoordsvormen in de zin ‘Ik wil koffie drinken’ even niet meer volgen. Ria Meijer richt zich tot het jonge echtpaar Layla en Ahmed. “Layla, ga jij vanavond koken of Ahmed?” Layla slaakt een zucht, alsof ze geen rolpatronen wil bevestigen. Voor ze antwoord kan geven, roept Houssein, de clown van de klas: “Layla kookt, Ahmed eet.”

In het asielzoekerscentrum (azc) tussen de drassige weiden rond het Groningse Onnen zitten deze ochtend acht cursisten bij elkaar voor de Nederlandse les. Gaandeweg druppelen er nog een paar binnen. Er zijn een stuk of zes absentes. Op twee schuchtere Eritrese jongemannen na zijn de cursis-

ten van vanochtend allen Syriërs, onder wie twee vrouwen. De leeftijd varieert van begin twintig tot midden dertig. Uit een voorstelrondje – half in het Engels, half in het Nederlands – blijkt dat de meesten een behoorlijke opleiding hebben gehad. Maar het beeld dat vrijwel alle Syriërs hoogopgeleid zijn, moet worden bijgesteld. Ria Meijer: “Wij hebben hier ook een grote groep analfabeten. Die moeten we bijvoorbeeld eerst leren hoe je een pen vasthoudt.”

Tussenweg

Bijna iedereen in de groep middelbaar- en hoogopgeleiden van Ria Meijer is nu ongeveer een half jaar in Nederland. En het zijn allemaal ‘vergunningshouders’, dat wil zeggen dat ze een officiële status als vluchteling hebben. Dat geeft hun onder andere recht op reguliere lessen in de Nederlandse taal, als onderdeel van het ‘Programma voorbereiding op inburgering’, ook wel ‘pre-inburgering’ genoemd.

In Onnen is ook een aanzienlijke groep die nog geen status heeft, de niet-vergunninghouders (zie ook het kader hieronder). In het niemandsland van wachten en rondhangen op het azc mogen zij geen officieel onderwijs volgen. Door serieus te starten met Nederlands leren zouden asielzoekers hier sneller aarden en dat wil de overheid niet zolang er geen uitsluitel is over de procedure.

Syriërs krijgen bijna altijd wél een status. Dat duurt bij de huidige toestroom vele maanden. Voor de taallessen aan niet-vergunninghouders is er daarom een tussenweg gevonden door het Centraal Orgaan opvang asielzoekers (COA). Het COA stelt materiaal en ruimte beschikbaar voor lessen waarin een basale woordenschat wordt aangeboden.

De reguliere lesgroep van Ria Meijer is al ietsje verder, maar soepel gaat het spreken nog niet echt. Het niveauverschil in deze groep is ook groot. Wat

“Ze willen heel graag, maar soms staat hun hoofd er niet naar.”

de cursisten met elkaar gemeen hebben, is de gretigheid om Nederlands te leren. In de mêlee aan sombere mediaberichten over vluchtelingen is dat een lichtpuntje. “Ze willen heel graag,” vertelt een collega van Ria Meijer, “maar soms staat hun hoofd er niet naar. Voor veel vluchtelingen is de Nederlandse les ook een welkome afleiding. Er hangt een prettige sfeer in het lokaal, hier kunnen ze lachen. Wij doen als docenten ons uiterste best om de cursisten ontvankelijk te maken, zodat ze zich openstellen voor het Nederlands.”

Wakker

Ria Meijer, van origine basisschoolleeres, maar al lange tijd werkzaam als NT2-docent, stelt in het eerste kwartier een paar eenvoudige vragen. “Hoe laat is het nu?” Layla draait zich om naar de klok in het klaslokaal. Er is even discussie: is het nu ‘vijf vóór’ of ‘vijf óver elf’? Daarna komen drinkgewoonten aan de orde. Ibrahim, een van de betere sprekers, geeft de voorkeur aan kleine kopjes sterke koffie boven de slappe Nederlandse bakkies. Houssein ook: “Koffie maakt mij wakker.” Alleen Samira, die een medische achtergrond heeft, houdt het bij thee. “Hart”, zegt ze met een van haar karakteristieke eenwoordzinnetjes. Ze legt haar rechterhand voorzichtig op de hartstreek.

Als het gaat over ‘boodschappen doen’, noemen de cursisten wat zij voor de avondmaaltijd nodig hebben. Houssein gebruikt een woord dat niemand begrijpt. Het klinkt als *cornflakes* zonder *s*. Hij gaat bij de muurposter staan waarop allerlei groentes zijn afgebeeld met de Nederlandse termen erbij. Maar prei, wortelen en bloemkool helpen hem niet verder. Zijn ingrediënt staat er niet bij. “Stinkt”, zegt hij. “Ah, knoflook”, weet Samira.

Alledaagse gesprekje vormen de hoofdmoot van de lessen. Vragen over de vlucht uit Syrië en Eritrea of de gebeurtenissen die daaraan voorafgingen, worden gemedend. In een apart gesprek vertellen

enkele bewoners wel over het traject dat ze in Nederland hebben afgelegd. Het zijn zwerftochten van de eerste opvang in Ter Apel via centra in Budel, Gasselternijveen en Wageningen naar Onnen. Tariq (22), die hier met zijn moeder en zuster Malika (20) woont, ging ook van hot naar haar. Het vaderloze gezin hoopt in Onnen te kunnen blijven totdat het een geschikte woning krijgt toegewezen, liefst niet ver hiervandaan. Dat kan van de ene op de andere dag gebeuren.

Joembo

Verhuizingen en onverwachte woningtoewijzingen verklaren deels de absentie en het verloop bij de lessen. Een van de afwezigen vanochtend is bezig om haar huis in Franeker in te richten, vertellen cursisten. Een ander, die halverwege de les binnenkomt, vertrekt binnenkort naar een woning in Rotterdam.

“Het is lastig om hier zaken te plannen. Er gaat veel ‘ad hoc’, en daarom moet je goed zijn in improviseren”, zegt Janneke Rentema tijdens een pauze. Zij is vrijwilligster op ‘het kamp’, de term die de bewoners zelf gebruiken voor dit azc. De vluchtelingen verblijven in caravans en eenvoudige chaletjes. Rentema benadrukt de positieve sfeer in Onnen. Ze is er één dag per week in ‘de vrouwenkamer’, verboden terrein voor mannen. “We doen daar typische vrouwen dingen, zoals elkaar opmaken. Daarbij praten we Nederlands en Engels. Dat gaat wat moeizaam, maar Malika en haar moeder spreken goed Engels en vertalen vaak. Soms krijgen de vrouwen vreselijke berichten uit hun land van herkomst. Dan is de stemming heel bedrukt. Maar even later staan ze zomaar weer te dansen.”

De vluchtelingenroute naar het Nederlands

Wie in Nederland erkend wordt als vluchteling en daarmee ‘vergunninghouder’ wordt, moet inburgeren. Het zwaartepunt ligt daarbij op ‘Nederlands leren’. Voorafgaand aan de inburgering na het verblijf in het azc krijgen vluchtelingen al 121 uur Nederlandse les. De lessen staan onder leiding van een bevoegde NT2-docent (docent Nederlands als tweede taal). Er is momenteel een groot tekort aan docenten, terwijl het COA (Centraal Orgaan opvang asielzoekers) de 121 uur wil uitbreiden.

Voor de verplichte inburgering krijgt de vergunninghouder een lening. Dat geld moet hij besteden aan lessen ‘Nederlands’, ‘Kenniss van de Nederlandse samenleving’ (KNS) en ‘Oriëntatie op de Nederlandse arbeidsmarkt’. De vergunninghouder kiest zelf een gecertificeerde instelling waar hij de inburgeringslessen volgt. Dat kan een roc zijn, een andere onderwijsinstelling, Vluchtelingenwerk Nederland (VWN), maar ook een particulier bedrijf. De inburgeraar krijgt bij de keuze meestal advies van de docenten op het azc.

Binnen drie jaar moet de inburgeraar het inburgeringsexamen afleggen (voor analfabeten gelden uitzonderingen). De lening wordt een vluchteling kwijtschelden – tenminste: als hij slaagt.

Het asielzoekerscentrum in het Groningse Onnen.

Zoals gezegd verwerven niet-vergunninghouders via eenvoudige taallessen een basale woordenschat. Daarmee kunnen asielzoekers zich in het dagelijks leven een beetje redden. De azc-bewoners moeten namelijk zelf af en toe op pad, bijvoorbeeld voor boodschappen. Waar gaan zij heen? “Naar Joembo”, klinkt het in koor. “In Haren of Groningen.” Daarbij zijn ze aangewezen op het openbaar vervoer. Een woordje wisselen met een buschauffeur of een caissière bij de supermarkt moeten ze dus kunnen. En één keer per week is er voor de azc-bewoners in Onnen een bijeenkomst in een buurthuis om met Nederlanders te spreken.

Taalcoaches

De basale taallessen voor de niet-vergunninghouders op de azc's worden gegeven door vrijwilligers. Vaak heten die vrijwilligers 'taalcoaches', ter onderscheiding van de bevoegde en betaalde docenten Nederlands als tweede taal die de reguliere lessen verzorgen, zoals Ria Meijer.

Buiten de azc's zijn tal van organisaties betrokken bij het onderwijs aan asielzoekers en vluchtelingen.

Termen rond vluchtelingen

De termen *asielzoeker* en *vluchteling* lijken synoniem. Toch is er een belangrijk onderscheid. Veelgebruikte woorden:

asielzoeker	een vreemdeling die zijn land heeft verlaten en bij de Nederlandse overheid een asielaanvraag indient
COA	Centraal Orgaan opvang asielzoekers
NT2	Nederlands als tweede taal (dat is het Nederlands dat niet-Nederlanders leren terwijl zij in Nederland wonen)
statushouder	zie <i>vergunninghouder</i>
taalcoach	vrijwilliger, al dan niet met een onderwijsachtergrond, die Nederlandse les geeft aan asielzoekers
vergunninghouder	iemand aan wie een vergunning tot tijdelijk of permanent verblijf in Nederland is verleend
vluchteling	een asielzoeker die terecht bang is voor vervolging in zijn land en een asielvergunning krijgt
vreemdeling	iemand die niet de Nederlandse nationaliteit heeft

Zo zet Vluchtelingenwerk Nederland (VWN) taalcoaches in die met een heel praktische aanpak vluchtelingen wegwijs maken in onze taal zodra zij een eigen woning in een gemeente hebben. “Dat past bij VWN, omdat wij vooral gericht zijn op ‘maatschappelijke begeleiding’, zoals hulp bij papierwerk”, zegt Lidy Toebes, coördinatrice voor VWN in vijf noordelijke gemeenten. Voor de taallessen wordt het klaslokaal vaak verruild voor de straat. “Veel taalcoaches gaan bijvoorbeeld met hun cliënten naar de winkel en naar de markt.”

Ibrahim wil nog weten waarom Nederlanders ‘Hij wil’ zeggen en niet ‘Hij wilt’, dat zou toch normaal zijn?

“Er ontstaat nu een nieuwe situatie, doordat vluchtelingen langer op azc's blijven als gevolg van de trage doorstroom”, aldus Toebes. “Zij krijgen een status, maar er is nog geen woonruimte beschikbaar. Ze moeten wel met de inburgering beginnen. Dus de azc's en de instellingen die de inburgering verzorgen, proberen meer samen te werken, zodat het onderwijs aan de vluchtelingen in het azc en daarna beter op elkaar afgestemd zijn.”

Prettig

In het azc in Onnen rondt Ria Meijer na vijf kwartier haar les af. Ibrahim wil nog weten waarom Nederlanders ‘Hij wil’ zeggen en niet ‘Hij wilt’, dat zou toch normaal zijn? Uitleg over afwijkende vormen van modale hulpwerkwoorden voert hier natuurlijk veel te ver. “Gewoon ‘uit het hoofd leren’”, luidt het advies. Die uitdrukking kennen ze uit hun cursusboek.

Ria Meijer geeft wat huiswerk op. Sommigen gaan daarmee aan de slag in de computerruimte, maar de eigen smartphone wordt het meest gebruikt om de cursusteksten te lezen en te beluisteren. Samira maakt met een diepe zucht duidelijk dat het niets wordt met dat huiswerk.

Cursisten groeten hun docent bij het weggaan: “Tot morgen.” Bij een klein groepje ontstaat nog een discussie over de Nederlandse woordvolgorde. Houssein wijst op het voorbeeld uit het lesboek: “Het is belangrijk dat ik nu Nederlands leer.” De woordvolgorde na het voegwoord *dat* wil hij bij elk woordje *dat* toepassen, ook in het zinnenet ‘Dat begrijp ik niet.’ “Dat ik niet begrijp”, stelt hij. Na wat hulp van groepsgenoten en de docent begint het hem te dagen: het ene *dat* is het andere niet. Hij loopt hoofdschuddend het lokaal uit. Keert op de drempel even om. “Prettig met u kennis te maken.” <

Om redenen van privacy zijn de namen van de cursisten in dit artikel gefingeerd.

Holebi, lhbt, lhbtqia

LAETITIA KOLSTEE - DELFT

Met veel interesse las ik Frank Jansens artikel ‘Holebi, lhbt, lhbtqia?’, over een nieuwe koepelterm voor homo’s, lesbo’s, biseksuelen, transgenders, aseksuelen etc. (Onze Taal januari).

Wat mij in het artikel opviel, en wat mij bij de bestaande benoemingen ook steeds opvalt (en een beetje dwarszit), is het feit dat er bij de gangbare naam *lhbt* twee verschillende onderwerpen bij elkaar gezet worden, namelijk gender en seksualiteit. Dit zijn twee verschillende dingen. *Hetero-*, *homo-*, *bi-*, *a-*, *poly-*, *pan-* en *gray-seksualiteit* hebben allemaal betrekking op het geslacht of de geslachten waarop men op seksueel gebied ‘valt’ (of juist niet valt, of in mindere mate). Maar bij *trans(gender)* (en ook bij *queer*, *agender*, *intersex* en *genderfluid*) gaat het juist om de ‘genderidentiteit’ van de persoon zelf, dus de mate waarin iemand zich man of vrouw, iets daartussenin of juist geen van beide voelt – of misschien ook afwisselend man of vrouw. Dit maakt het benoemen extra lastig. Ik zou pleiten voor twee termen in plaats van een: een overkoepelende term voor niet-heteroseksuelen en een voor niet-cisgenders (dat wil zeggen: mensen wier genderidentiteit niet overeenkomt met hun biologische geslacht), of anders een grote overkoepelende term waaronder alle genders en seksuele identiteiten vallen – al lijkt me dat laatste erg lastig.

Palmolieplantage en wijngaard

CLAUDIA CALBERSON - ANTWERPEN

In de rubriek ‘Gesignaleerd’ in het januarinummer merkt Anton C. Zeven op dat het woord *palmolieplantages* eigenlijk onlogisch of zelfs fout is; we verbouwen immers geen

Foto: 123RF

Een palmolieplantage. Of ‘oliepalmplantage’?

palmolie, en dus zou het *oliepalmplantages* moeten zijn.

Ik vind dat hij gelijk heeft, maar wat moeten we dan doen met woorden als *wijngaard* en *wijnstok*? Aan de wijnstok hangt geen wijn en in de wijngaard tref je bijgevolg geen wijn aan. Volgens Anton Zeven moeten we dan woorden gebruiken als (*eet*)*druivengard* en *wijndruivengard*.

Taal is niet noodzakelijk logisch. In de praktijk kunnen woorden als *wijnstok* en *wijnbouw* gerust verwijzen naar het eindproduct in plaats van naar de vrucht.

‘Spookrijder tegemoet’

S.J. VAN LEEUWEN - WIJCHEN

In de januariaflevering van de rubriek ‘Gesignaleerd’ stelt Wim Lammers dat in de zin “Op de A28, tussen Zwolle en Meppel, komt u een spookrijder tegemoet” zowel *spookrijder* als *u* het onderwerp kan zijn. Maar als *u* het onderwerp is, spreek je toch niet van *tegemoetkomen* maar van *tegenkomen*? Je zegt toch: ‘Ik kom de spookrijder tegen’, en niet: ‘de spookrijder tegemoet’?

Engels op school

HAN LÖRZING - SCHRIJVER EN OUDLANDSCHAPSARCHITECT, RHENEN

Nico van der Vlist schrijft in de januariaflevering van de rubriek ‘Reacties’ een voorkeur

te hebben voor het gebruik van Brits Engels op de Nederlandse scholen. Vanuit mijn ervaring met mijn Europese vakgenoten – van Finland tot Portugal en van Schotland tot Turkije – ben ik het daar volstrekt mee oneens. Uitspraak, woordenschat, grammatica en spelling van de Britse variant van het Engels zijn voor de gemiddelde Nederlander een rem op het spreken en schrijven van de taal, en ze vormen een geduchte handicap in de communicatie met niet-Britse Europeanen. Nergens op het Europese vasteland rijden er ‘lorry’s’ op de ‘motorway’, en behalve een handvol anglofielen schrijft niemand *colour* of *centre*. Laten we die achterhaalde oriëntatie op het Verenigd Koninkrijk vergeten, en leerlingen opleiden in die neutrale hybride van Brits en Amerikaans die bekendstaat als Mid-Atlantisch, want dat begrijpen ze elders in de wereld tenminste. En mogen die schoolboekjes met de Big Ben op de voorkant dan eindelijk ook eens weg?

Trouwe leden

Wie lid wordt van een vereniging of abonnee van een tijdschrift krijgt vaak een welkomstcadeau. Maar zouden ook trouwe leden niet af en toe zo moeten worden beloond? Ja, vinden wij.

Daarom verloot Onze Taal elke maand tien taalboeken onder de vaste leden. Iedereen die meerdere jaren lid is van Onze Taal, loot mee. Deze maand vielen in de prijzen: A.J. van den Bogaardt, G. Cox, E. Flipsen, M. van Golverdinge Schut, M. van Horn, M. Huijsman, M. Katsma, P. van Ratingen, H. Strietman en G.C. van Uitert.

Reacties naar:

redactie@onzetaal.nl, of

Redactie *Onze Taal*, Raamweg 1a, 2596 HL Den Haag.

Formuleer uw reactie kort en bondig, bij voorkeur in niet meer dan 250 woorden.

Achtervoegsels *ig* en *erig*

JOOP VAN DIEPEN - OOSTERBLOKKER

Met veel genoegen las ik de column van Aaf Brandt Corstius in het januari-nummer, over de achtervoegsels *ig* en *erig* in woorden als *tonelig* en *tonelerig*. Die achtervoegsels worden in het West-Fries ook met graagte toegepast.

Bijvoeglijke naamwoorden als *koud*, *heet*, *hoog*, *laag* en *rood* worden verlengd met *ig* met de bijgedachte aan ‘nogal’; derhalve horen we hier in West-Friesland: ‘Ik vind ’t koutig’, ‘heitig’, ‘hogig’, ‘leigig’ of ‘rôtig’. En wil je je nog wat gereserveerder opstellen, dan is een dubbele *ig* mogelijk: ‘Noh, ik vind ’t wat durigig.’

De opstelling ten opzichte van de andere sekse wordt hier als volgt uitgedrukt: ‘Piet is puur woifig’, of ‘vrouwig’ of ‘moidig’; ‘Nel is puur mannig’ of ‘jôzig’ (= ‘erg gesteld op jongens’).

Ook met voor- en achternamen wordt *ig* gretig gebruikt om te laten weten dat je niet zo erg op iemand gesteld bent: ‘Ik ben niet zo Peterig’, ‘Jeroenig’, ‘De Vriezig’ of ‘Pauwig’. Diezelfde gevoelens kunnen met *erig* uitgedrukt worden, maar dan met werkwoorden: ‘Jan is niet zo zoenderig’. <

Vraag en antwoord

SPREEKWOORDELIJK

Illustratie: Matthijs Sluiter

Boontje komt om zijn loontje

? Als je vindt dat iemand zijn verdiende loon krijgt, kun je zeggen: 'Boontje komt om zijn loontje.' Waar komt dat spreekwoord vandaan?

! Naar alle waarschijnlijkheid is het gebaseerd op een oud, kort Nederlands sprookje.

■ Het gezaghebbende *Nederlandsche spreekwoorden, spreekwijzen, uitdrukkingen en gezegden* van F.A. Stoett (1923) schrijft: "De zegswijze is ontleend aan het sprookje van erwtje, boontje, strootje en kooltje vuur [= een gloeiend stuk houtskool], die samen uit wandelen gingen. Ze kwamen voor een wijd water en wisten niet hoe daarover te komen. Strootje ging nu over het water liggen, en erwtje en boontje liepen er overheen. Toen kooltje vuur dit ook zou doen en reeds op het midden was, raakte het strootje in brand en kooltje vuur viel in het water. Boontje begon hierover zoo te lachen, dat het berstte; zoo kreeg het loon naar werken" – oftewel: zijn verdiende loon.

'Boontje komt om zijn loontje' is gebaseerd op die laatste gebeurtenis in het sprookje. Het spreekwoord betekent letterlijk 'Boontje krijgt zijn loontje.' *Om iets komen* kan namelijk 'komen om iets te halen' of kortweg 'iets krijgen' betekenen. Datzelfde gebruik van *om* komt voor in bijvoorbeeld *iemand om een boodschap sturen* of *iemand om een bijdrage verzoeken*.

Het spreekwoord is in de zeventiende eeuw voor het eerst aangetroffen. Ook de oudste schriftelijke vindplaats van het sprookje dateert uit die eeuw: dat is de *Klucht van Oene*, een toneelstuk uit 1642 van Jan Vos. Vos publiceerde veel volkse verhalen, en zijn schrijfstijl was niet altijd even 'verheven'. Zo schreef hij niet dat het boontje 'barstte', maar "dat zijn naersje [= zijn aarsje] scheurde". Hij voegt er overigens nog iets aan toe wat in Stoett ontbreekt, namelijk dat het boontje naar een schoenlapper ging "om ien lapje veur zen naers te krijgen", en dat dit meteen verklaart waarom (bruine) bonen een zwarte naad hebben. In de negentiende eeuw verscheen een variant van dit verhaal in de bekende sprookjesverzamelingen van de gebroeders Grimm uit Duitsland.

Er bestaat ook een omgekeerde variant van het spreekwoord (met dezelfde betekenis), die vooral in België voorkomt: 'Loontje komt om zijn boontje.' Hoe die vorm ontstaan is, is niet helemaal duidelijk. Volgens het *Spreekwoordenboek* van Van Dale is 'Boontje komt om zijn loontje' een van de weinige spreekwoorden die vrijwel uitsluitend in het Nederlandse taalgebied bekend zijn.

Iemand koest houden

? 'Je moet je leerlingen koest houden', las ik laatst in de krant. Kun je wel iemand anders koest houden, of alleen jezelf? En: waar komt dat woord *koest* eigenlijk vandaan?

! Woordenboeken vermelden alleen *zich koest houden*, dus met *zich* erbij. Maar er is geen grammaticaal argument te bedenken waarom *je leerlingen koest houden* niet zou kunnen. Je kunt immers ook 'iemand rustig houden', 'iemand zoet houden', enz. Het gebruik van zo'n lijdend voorwerp bij *koest houden* komt in de praktijk alleen veel minder voor dan de combinatie met *zich*, en vermoedelijk staat daarom alleen de wederkerende variant *zich koest houden* in de woordenboeken.

Het woord *koest* is in de achttiende eeuw ontleend aan het Franse *couche* of *couche-toi*, de gebiedende wijs van *se coucher* ('gaan liggen'): daarmee werd een hond ertoe gemaand te gaan liggen – en (indirect) zich stil te houden. Volgens het *Nederlands etymologisch woordenboek* van J. de Vries (1971) komt dit bevel oorspronkelijk uit de Franse hondenjacht. In het Nederlands kreeg *koest!* dezelfde bijklank als *stil!*, en daardoor ontwikkelde *koest* zich tot een synoniem van *stil*, *rustig* – niet alleen in de context van honden, maar ook van mensen.

Uit tennissen gaan?

? Waarom kun je het wel hebben over 'uit eten gaan', 'uit wandelen gaan' en 'uit vissen gaan', en niet over 'uit tennissen gaan' en 'uit voetballen gaan'?

! De constructie *uit ... gaan* kan inderdaad lang niet met alle werkwoorden worden gecombineerd. Dat heeft te maken met de betekenisnuance die deze constructie aan de zin toevoegt.

Vergelijk de zinnen 'Simon gaat elke maandag vissen' en 'Simon gaat elke maandag uit vissen.' De eerste zin is min of meer neutraal. Er kan bedoeld zijn dat Simon de gewoonte heeft om op maandag te gaan vissen – hetzij als hobby, hetzij als beroep. De tweede zin bevat een specifieke nuance, namelijk dat het vissen als recreatieve bezigheid bedoeld is. De eerste zin kan ook wel zo bedoeld zijn, maar dat blijkt er niet speciaal uit.

De combinatie *uit ... gaan* drukt dus een recreatieve bezigheid uit. Als het gebruikte werkwoord zélf al zo'n recreatieve betekenis heeft, is de combinatie met *uit en gaan* niet mogelijk – of in elk geval klinkt dit voor de meeste mensen nogal vreemd (en dubbelop). Dat geldt onder meer voor *uit tennissen gaan* en *uit voetballen gaan*.

In sommige gevallen heeft *uit ... gaan* een heel andere betekenis; zo betekenen *uit bedelen gaan* en *uit stelen gaan* dat iemand genoodzaakt is om te bedelen/stelen.

Pijler/peiler

? Hoe zat het ook alweer met *pijler* en *peiler*?

! De woorden *pijler* en *peiler* klinken hetzelfde, maar hebben verschillende betekenissen.

Pijler betekent 'pilaar' of 'steunpilaar'. Dat kan letterlijk zijn, bijvoorbeeld in *de pijlers*

Foto: Wikimedia

Een pijler? Of toch 'peiler'?

van de brug: dat zijn de pilaren die de brug ondersteunen. Maar *pijler* wordt ook vaak figuurlijk gebruikt, zoals in 'De export is een van de pijlers van onze economie': het betekent dan 'steunpilaar, zeer belangrijke ondersteunende kracht'. Ook een persoon kan een pijler zijn: 'Deze secretaresse is de pijler van onze afdeling', al is *steunpilaar* daar gewoner. *Pijler* is etymologisch verwant aan *pilaar*: beide woorden komen van het Latijnse *pilarium* ('steunzuil, pilaar').

Peiler is een afleiding van het werkwoord *peilen*: het is iemand die (of iets wat) de grootte, hoogte, dikte en dergelijke van iets meet ('peilt'). Het is als los woord niet zo gebruikelijk, maar komt wel vaak voor in de samenstelling *opiniepeiler*: 'iemand die een opinie-

peiling uitvoert'. De basis van *peiler* en *peilen* is het woord *peil*, dat al in de Middeleeuwen 'merkteken' betekende.

Aluminium-combinaties

Wat is juist: *een aluminium pan*, *een aluminiummen pan* of *een aluminiumpan*?

Het best is *een aluminium pan*. Daarin is *aluminium* als bijvoeglijk naamwoord gebruikt.

Aluminium is allereerst een stofnaam: een zelfstandig naamwoord dat een bepaald materiaal aanduidt, net als bijvoorbeeld *goud*, *hout* en *wol*. Van zo'n stofnaam kun je vaak een bijvoeglijk naamwoord maken: *een gouden sieraad* is een sieraad dat van goud gemaakt is, *een houten schuur* is een schuur van hout, *een wollen vest* is een vest van wol, enz.

Die zogeheten stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden eindigen van oudsher meestal op *en*, vooral bij woorden die al eeuwen in het Nederlands voorkomen. Bij wat nieuwere of aan andere talen ontleende stofnamen, zoals *kunststof*, *aluminium* en *bamboe*, blijft dat achtervoegsel *en* in de afleiding vaak achterwege. In plaats van *kunststoffen kozijnen*, *een aluminiummen pan* of

een bamboeën rolgordijn wordt dan bijvoorbeeld gekozen voor *kunststof kozijnen*, *een aluminium pan* en *een bamboe rolgordijn*.

Een stofnaam kan soms aan het erop volgende zelfstandig naamwoord vast worden geschreven, vooral als het niet om de 'gemaakt van'-betekenis gaat. Zo is *een aluminium-fabriek* 'een fabriek waar aluminium gemaakt of verwerkt wordt', *kunststofproductie* 'de productie van kunststof', enz. De klemtoon ligt dan op het eerste deel, terwijl die bij een combinatie met een stoffelijk bijvoeglijk naamwoord vaak (ook) op het tweede deel ligt, zoals in *een aluminium pan*.

TAALTRAININGEN

Ook dit jaar bieden we weer taaltrainingen aan. Er staan op dit moment trainingen gepland op:

- dinsdag 19 april, Amsterdam
 - dinsdag 10 mei, Arnhem
 - dinsdag 17 mei, Tilburg
 - donderdag 9 juni, Deventer
- Andere trainingen zijn in voorbereiding.

Leden van Onze Taal kunnen met korting deelnemen. Meer informatie vindt u op onzetaal.nl/taaltrainingen en op onzetaalwebwinkel.nl/taaltrainingen.

MEER TAALADVIES?

Direct antwoord op een taalvraag? De Taaladviesdienst is elke werkdag van 9.30 tot 12.30 uur bereikbaar op 0900 - 345 45 85 (zie ook het colofon). Op onze website worden bovendien ruim 2000 taalkwesties behandeld: www.onzetaal.nl/taaladvies.

Voor spellingkwesties kunt u ook terecht op onze spellingwebsite: www.spellingsite.nu. Daar is de schrijfwijze van vele tienduizenden woorden en namen te vinden, met bij elk woord uitleg over het hoe en waarom van die spelling.

KORTE TAALTIPS

Scène/scene *Scène* en *scene* verschillen in betekenis en in uitspraak: *scène* spreek je op zijn Frans uit (als 'sèène'), *scene* op zijn Engels (als 'sien'). >> onzetaal.nl/scene

Sceptisch Hoewel de uitspraak 'septies' logischer is, kan *sceptisch* ook worden uitgesproken als 'skepties' (onder meer vanwege mogelijke verwarring met *septisch*). >> onzetaal.nl/sceptisch

De/het coma *Coma* geldt in de medische wereld als hetwoord (*het coma*, *een langdurig coma*), maar in 'gewone' taal is het doorgaans een *de*-woord (*de coma*, *een langdurige coma*). Beide varianten zijn juist. >> onzetaal.nl/coma

Test

A. Test uw spellingkennis

1. a. amoreuse avonturen
b. amoureuse avonturen
c. amoureuze avonturen
2. a. jacquet
b. jacuette
c. jaquet
3. a. Sint-Bernhardshond
b. Sint-Bernardshond
c. sint-bernardshond

B. Vergroot uw woordenschat

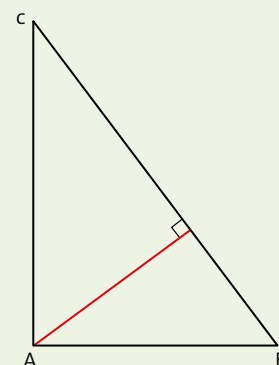
1. *scabreus*
a. voor ingewijden
b. opmerkelijk
c. schunnig
2. *signet*
a. entreebewijs
b. herenhoed
c. zegelring
3. *somptueus*
a. slaperig
b. vochtig
c. weelderig

C. Zoek de fouten

1. Nadat mijn ega een gerenommeerde, aimable orthopedede had geconsulteerd, is hij door verwezen naar een accupuncturiste in een naburige stad.
2. Helaas heeft het team van orthopeden, pedologen en fysiotherapeuten haar vertrouwen in deze 55-pluster onlangs opgeschort na herhaalde klachten over de hygiëne in de praktijkruimte.

D. Extra

Hoe heet de rode lijn: middelloodlijn, peillijn, hoogtelijn of zwaartelijn?

De antwoorden vindt u op bladzijde 21 van dit nummer.

Dwalen door Van Dale

De vijftiende editie van de grote Van Dale getest

Een half jaar geleden verscheen de vijftiende editie van de grote Van Dale. Hoe bevalt het woordenboek in de praktijk?

GUUS MIDDAG

Zoals zo veel mensen dacht ook ik in 2005 dat met de nieuwe, veertiende editie van *Van Dale's groot woordenboek van de Nederlandse taal* een tijdperk zou worden afgesloten. Dit zou de laatste papieren versie van het woordenboek zijn. Dat kon je ook wel afleiden uit de cd-rom die er gratis bijgeleverd was. In de toekomst zou alles in woordenboekland digitaal worden. Veel handiger! Maar zie: we zijn nog geen tien jaar verder of daar verschijnt een nieuwe, vijftiende editie – op papier. Ook ik bestelde meteen een exemplaar en huppelde op de dag van verschijnen naar de boekhandel. En bij thuiskomst begon ik er meteen in te lezen. Weet u wel dat een 'lijger' een kruising is van een mannetjesleeuw met een vrouw-

tjestijger? En dat, inderdaad, een 'teeuw' een kruising is van een mannetjestijger met een vrouwtjesleeuw? Maar een teeuw is ook een "door gebrek aan zouten veroorzaakte runderziekte waarbij de dieren aan allerlei voorwerpen gaan likken, steil haar krijgen en mager worden". Dit zijn de omschrijvingen waarvoor je een nieuw woordenboek koopt. Nu wist ik ook eindelijk wat de functie was van een 'snorband': "band die 's nachts over een opgestreken snor gebonden wordt om aan de punten een opwaartse richting te geven".

Plofgeluid

Het goede nieuws is dat deze vijftiende editie even gemakkelijk aanzet tot driftig heen-en-weer-bladeren als de voorganger. De rug is stevig maar soepel, de delen liggen prettig in de hand, vallen lekker open en blijven goed openliggen, en – ook belangrijk – klappen na gebruik met een mooi vol plofgeluid weer dicht. Verder met het testrapport. Er zijn geen leeslinten meer. Dat is jammer. De blauwgrijze kleur van de vorige editie vond ik mooier dan de roomwitte van de nieuwe. En is dat roomwit niet wat besmettelijk voor een veelgebruikt woorden-

boek? Over een jaar weten we daar meer over. Intussen ruiken de boeken lekker, van buiten en van binnen. En de bladerbaarheid is ondanks het wat dunnere papier (60 grams i.p.v. 65 grams) nog steeds uitstekend. Op de bladzijden zien wij een lekkere letter, een mooie afwisseling van vet en niet vet, romein en cursief, en van de kleuren zwart, grijs, blauw en paars. De typografie wordt nog verlevendigd door de spiegeling in de opmaak van de pagina's links en rechts, en door de toevoeging, voor het eerst, van resumés, kaderteksten en illustraties.

Die resumés, korte opsommingen vooraf van alle betekenissen bij lange lemma's, zijn in de praktijk van het zoeken erg handig. Ook de kaderteksten vind ik een geweldige vernieuwing. Het zijn korte

Het heeft de grilligheid van een schatkist, of van een rariteitenkabinet, met alle verrassingen van dien.

verhandelingen over zo'n 150 taalonderwerpen, zoals 'eufemisme', 'Latijn' of 'verbastering'. Stuk voor stuk interessant. Ze zijn in gewone zinnen uitgeschreven en zorgen dus voor wat lucht, te midden van al die bekn. omschr. en afk. e.d. Van mij zouden het er nog veel meer mogen zijn, al snap ik ook wel dat het woordenboek daarmee te veel de kant van een taalencyclopedie op zou gaan. Misschien moet Van Dale de uitgave van een *Grote encyclopedie van de Nederlandse taal* overwegen, met alleen maar zulke aardige kaderteksten (drie delen, mét leeslint)?

Schoenbekooievaar

Nieuw zijn ook de illustraties. Ze zijn vaak nuttig. Ik wist niet meer wat een 'ogief' was, maar na één blik op het plaatje wel. Dat zei mij meer dan de onmachtige omschrijving eraan: "boog van een kruisribgewelf die het rechthoekige of vierkante vlak dat hij overspant, diagonaal kruist". Er zit wel iets willekeurigs in de keuze van de vijfhonderd illustraties. Waarom krijgt de 'biceps' wel een plaatje, en de 'triceps' niet? Waar blijft het plaatje bij de 'schoenbekooievaar' ("met enigszins schoenvormige snavel")? Zou ik, als ik niet wist wat een 'horizon' was, iets begrijpen van het rare lijnenspel dat erbij getekend is? En hoe moet die voetbal met die aandoenlijke pijltjes erbij mij iets verduidelijken over het begrip 'gravitatie' ("algemene aantrekkingskracht")?

In deze nieuwe Van Dale staan natuurlijk ook nieuwe woorden: 18.000 stuks, volgens eigen opgave. Dat klinkt wel goed, maar ik weet niet of het echt een aanbeveling is. Kleine steekproef: ik zocht *governance*, *siba*, *uberen* en *wandelvoetbal*, maar ze stonden er geen van alle in. Maar *kopvoddentaks*, *pata*, *schoenbom* en *überbitch* weer wel. Wat moet ik met deze uitslag? Koop ik een woordenboek om te zien of nieuwe woorden door de toelatingscommissie van Van Dale zijn gekomen? Nee. Ik lees het voor mijn plezier. Om bijvoorbeeld te zien hoe moeilijk het is om zo'n nieuw woord goed te omschrijven. Een 'hockeymoeder' is een "tot de maatschappelijke

middenklasse behorende vrouw met opgroeiende, schoolgaande kinderen die een aanzienlijk deel van haar tijd besteedt aan het transport van haar (en andermans) kinderen naar hockeywedstrijden en andere sportactiviteiten". Daar had ik ook graag een plaatje bij gezien – ook van de bijbehorende auto.

Mengvorm

Alles wat je wilt weten over woorden kun je ook wel, en meestal sneller en uitgebreider, via internet vinden. De charme van Van Dale ligt in de mengvorm ervan. Er zit van alles in: een beetje woordgeschiedenis, soms wat etymologie, een enkel voorbeeldzinnetje, een mooi literair citaat. Het heeft de grilligheid van een schatkist, of van een rariteitenkabinet, met alle verrassingen van dien. Natuurlijk kom je onderweg de nodige onvolledigheden en inconsequenties tegen. Wat weet ik nu eigenlijk als ik weet dat 'forbolester' "een kankerverwekkende stof" is? Of dat een 'staphorster' een "zekere soort van wegkruising ten behoeve van het snelverkeer" is? En waarom krijg ik bij 'Staphorster' wel een mogelijke verklaring van de plaatsnaam, maar bij allerlei andere plaatsnamen niet? De 'som' is de "munteenheden van Kirgizië en Oezbekistan", maar wie verzint dat daar deze voorbeeldzin bij moet: "een oude sok vol soms"? En ook nog een tweede voorbeeldzin, al even nietszeggend: "4000 som is vast niet veel"?

Op elke bladzijde van Van Dale is te zien dat het geen star, wetenschappelijk, objectief woordwetboek is, maar een door mensen gemaakte taal-dwaaltuin. Levendig van a tot z. Tot voor kort wist je dat er na die laatste z nog drie aanhangsels volgden, met lijsten van geveugelde woorden, namen uit de klassieke oudheid en bijbelse namen. Ook daar dwaalde ik altijd graag in rond. Maar die zijn er nu niet meer. Ze zijn voor een deel in het woordenboek opgenomen, en de rest is weg. Er zijn wel redenen voor, en die zijn begrijpelijk, maar toch. Vroeger ging je in zo'n geval naar het eerste aanhangsel om een geveugeld woord te vinden voor je teleurstelling. Dan las je bijvoorbeeld: "Qui vit content de rien possède toute chose: wie met niets tevreden is, bezit alles." <

Woordgeslacht weer in Van Dale

Is het 'de stad en haar inwoners' of 'en zijn inwoners'? Wie daar een eenduidig antwoord op wil, zocht tot voor kort tevergeefs in de recente naslagwerken. Want de meeste vermelden bij *stad* (en allerlei andere woorden, zoals *bank*, *maan* en *zee*) alleen nog maar het lidwoord *de*, wat betekent dat het zowel mannelijk als vrouwelijk is.

In de vijftiende editie van Van Dale is de geslachtsaanduiding weer in verfijnde vorm opgenomen. Na *bank*, *maan*, *zee* en *stad* staat nu een *v* in een rondje met daarachter een *m* in een vierkantje. Dat betekent: 'oorspronkelijk vrouwelijk, nu vaak ook mannelijk'. Wie hecht aan traditie, kan dan kiezen voor 'de stad en haar inwoners'.

‘Blabla’ en andere ontbrekende emoji’s

Vorige maand werden er weer tal van nieuwe emoji’s toegevoegd aan het plaatjespalet dat gebruikt wordt in programma’s als WhatsApp. Zo is het nu mogelijk om in beeldschrift te praten over leeuwen, champagne en doodskisten.

Volgens sommige geleerden is de rijkdom aan plaatjes al zó groot, en de vaardigheid om de plaatjes te combineren zó geavanceerd dat er bijna sprake is van een taal. In 2010 verscheen er zelfs een boek in het beeldschrift: *Emoji Dick*, inderdaad: de visuele versie van Herman Melvilles *Moby Dick*. En de emoji voor ‘huilen van het lachen’

werd vorig jaar bij Oxford Dictionaries verkozen tot woord van het jaar. Die plaatjes lijken dus steeds meer een aanvulling op ons alfabet.

Maar zoals iedere ‘taal’ kent ook deze zo haar leemtes. We vroegen u alweer een tijdje geleden waar in uw ogen ten onrechte

nog geen emoji’s voor bestaan. Bijna honderd suggesties ontvingen we op die oproep.

Sinterklaas

De emoji-suggesties moesten wel iets te maken hebben met taal of communicatie, zeiden we erbij, een eis die we overigens zeer ruim hebben opgevat. Suggesties als ‘rookworst’, ‘harp’ en ‘Sinterklaas’ vielen daarom af, maar verder lieten we alles wat met letters en praten te maken had in aanmerking komen.

Dat geldt ook voor al die zaken die verder ‘kleur’ en ‘sfeer’ kunnen geven aan een getypte zin: afkeuring, instemming, blijdschap, boosheid en andere emoties die je in gesproken taal met een stembuiging kunt aangeven.

Het goede nieuws is: voor veel verzoekjes die we ontvingen, be-

staan al emoji’s. Neem nu de suggestie een plaatje te verzinnen voor ‘Dat wat ik hiervoor zei, moet je niet al te serieus nemen’, zoals iemand voorstelde. Daar wordt natuurlijk al sinds jaar en dag de oude, vertrouwde knipogende smiley voor gebruikt.

Winnende emoji’s

We keken ook naar de begrijpelijkheid van de plaatjes in spe. Stel dat er al een plaatje te bedenken zou zijn bij een begrip als ‘hier-zouden-ze-een-emoji-voor-

Langdurig gebabbel

Zum Kotzen

Maar niet heus

Geroddel

Sssttt!

Vergeet wat ik net schreef

Typfout

Emoji-gaten vanzelf gevuld

Als iemand ‘gestopt is met roken’, kan dat betekenen dat hij met veel wilskracht een vervelende gewoonte heeft afgezworen, maar ook – in iets morbider context – dat die persoon is overleden. Niet alleen woorden en uitdrukkingen krijgen dat soort betekenissen erbij, maar dat gebeurt ook bij emoji’s. Weet u bijvoorbeeld wat de volgende beelden steeds meer zijn gaan betekenen naast ‘horen-zien-zwijgen-aapje’, ‘nagels lakken’ en ‘aubergine’?

De antwoorden vindt u aan het einde van het artikel.

moeten-verzinnen' of 'als ik lieg, dan lieg ik in commissie', zouden die dan meteen begrepen worden? Dat leek ons lastig.

Uiteindelijk hielden we een handjevol interessante suggesties over, en we vroegen onze illustrator Matthijs Sluiter er mooi beeld bij te ontwerpen. Het resultaat: zeven nieuwe emoji's – zie de vorige pagina.

We sturen ze naar het Unicode Consortium, de organisatie die alle computersymbolen standaardiseert (zie het kader hieronder), en wie weet zien we ze nog eens terug op het emoji-palet.

Onder de inzenders van de winnende emoji's hebben we zeven boekenbonnen verloot. De winnaars hebben inmiddels bericht ontvangen. Alle inzenders: heel hartelijk bedankt! <

Wie maakt die emoji's?

De organisatie die bepaalt welke symbolen worden gebruikt als emoji is het Unicode Consortium. Dat platform zorgt er sinds jaar en dag voor dat er een internationale standaard is voor grafische tekens waaraan alle computersystemen zich dienen te houden.

Unicode bepaalt alleen welke begrippen er gestandaardiseerd worden, maar niet hoe die eruitzien. Dat wordt overgelaten aan de computerbedrijven zelf. Daardoor kunnen dezelfde symbolen er op de diverse apparaten heel verschillend uitzien.

Apple-slak

Google-slak

Twitter-slak

O oplossingen: 1. 'whoeps, sorry, wat een blunder!'; 2. 'nou en?' (denk aan het ongeïnteresseerde lakken van de nagels terwijl iemand een verhaal vertelt); 3. 'penis'.

Nouveaologie

Kijkt u gewoon even of kan ik u ergens mee helpen?

- Eh tja, eh, ik eh, ik zoek een cadeautje.
- Ah. Voor eh ...?
- Voor mijn vrouw. Die is jarig.
- Ah! Alvast gefeliciteerd.
- Dank u. Maar het probleem is: ze heeft alles al.
- Ah! Weet u dat zeker?
- Tja, weet u, op een gegeven moment heb je alles wel zo'n beetje.
- Heeft zij bijvoorbeeld een Rolling Bot?
- Ik geloof het niet. Wat is dat?
- Een robot in de vorm van een bal. Hij heeft verschillende functies en is het best te omschrijven als speelgoed voor kinderen, huisdieren en een beveiligingscamera in één.
- Eh nee, dat heeft ze niet.
- Of slimme schoenen. Heeft ze al slimme schoenen?
- Schoenen met denkvermogen? Niet dat ik weet.
- Stel, je wordt overvallen op straat, dan belt je schoen de politie. Of hij appt je vrienden dat je wat later komt. Of een slimme ceintuur natuurlijk, ook een leuk cadeau. Die waarschuwt als je te veel eet. Of te weinig natuurlijk.
- Wow.
- Allemaal via je smartphone. Hebt u al halow?
- Eh ...
- Dat is het nieuwe wifi. Dat koppelt alles aan elkaar, álles.
- Tja, ik dacht eigenlijk meer aan een shawl of zoiets.
- Een wearable! Natuurlijk. Deze e-shawl bijvoorbeeld. Is thuis het bier op, ik noem

maar iets, dan geeft de ijskast dat door aan deze shawl, de shawl geeft het door aan uw bril, uw bril geeft het door aan uw hoed, en die geeft het dan bijvoorbeeld weer door aan uw horloge. Of aan een ring, dat kan ook.
- Hmmm.
- Of wat ik zelf echt ontzettend leuk vind: een draadloze muis met een dierenstaartje. Kijk!
- Mijn vrouw is niet zo van de hightech, eigenlijk.
- U zoekt lowtech! Wat dacht u hiervan?
- Wat is dat?
- Een bananensnijder! Kijk, hopla, in één keer een banaan in mooie, gelijke schijfjes. Of dit, een slaapzak voor slaapwandelaars. Met benen, kun je in lopen. Of magnetronsloffen? Een werptent in de vorm van een kampeerbus? Een schoenlepel met een toeter?
- Tja. Ik denk dat ik nog even verder kijk.
- O wacht, ik zou het haast vergeten. Dit hebben we net binnen!
- Wat is dat?
- Een kattenpruik! Lijm je op het hoofd van de kat, ziet-ie er ineens heel grappig uit.
- Goh.
- Enig toch?
- Ja, dat is eigenlijk wel heel leuk, ja.
- Ziet u nou? Mensen denken dat ze alles al hebben, maar geloof mij meneer, dat bestaat niet.
- Nou, dit heeft ze in elk geval nog niet.
- Die maar doen dan?
- Ja, doet u die maar.

Oertaal met een Amerikaans accent

De prehistorische taal in de game *Far Cry Primal*

Miljoenen mensen over de hele wereld zullen dankzij het onlangs verschenen videospel *Far Cry Primal* kennismaken met de taal die in de oertijd zou zijn gebruikt. Hoe realistisch is die reconstructie?

PETER ALEXANDER KERKHOF

DOCENT VERGELIJKENDE INDO-EUROPESE TAALWETENSCHAP, UNIVERSITEIT LEIDEN

“Kwar alja windzja?” Dat vraagt Takkar, de hoofdpersoon van het videospel *Far Cry Primal*, aan Sayla, zijn bevallige tegen­speler. Takkar is een jager-verzamelaar die omstreeks 10.000 voor Christus door de Oost-Europese bossen dwaalt. Op het moment dat Takkar zijn vraag stelt, heeft hij er een zware dag op zitten. Zijn vrienden, met wie hij op mammoetjacht was, zijn op een brute wijze verscheurd door een sabel­­tandtijger. Met de tijger op zijn hielen is Takkar weggerend. Na een slopende tocht door een met rotstekeningen beschilderde grot, komt hij Sayla tegen, aan wie hij nu vraagt waar de rest van zijn stam is. In zijn eigen taal dus: “Kwar alja windzja?”

Het bijzondere aan deze zin is dat het hier niet gaat om een verzonden kunsttaal, zoals het Dothraki in de tv-serie *Game of Thrones* of het Na’vi uit de film *Avatar*. De taal die in dit videospel wordt gesproken, is gebaseerd op een échte prehistorische

taal: het Indo-Europees, de verre voorouder van het hedendaagse Nederlands. Het woord *kwar* is etymologisch verbonden met het Nederlandse *waar*, het woord *alja* met het Nederlandse *elders* en het Latijnse *alii*, en het woord *windzja* met het Nederlandse *winnen* en het Latijnse *venare*, dat ‘jagen’ betekent. Letterlijk vertaald zegt Takkar: “Waar zijn de andere jagers?”

Echtpaar

Far Cry Primal, dat op 23 februari in de verkoop ging, is een videospel dat met veel aandacht voor detail gemaakt is. Alles, van het uiterlijk van de prehistorische dieren tot en met het ontwerp van de prehistorische hutten, is met behulp van uitgebreide documentatie in schitterend 3D nagemaakt. Om die authenticiteit vast te houden, wilden de Canadese spelontwikkelaars dat ook de taal die de mensen in het spel spreken écht prehistorisch zou zijn. Daarom huurden ze twee taalwetenschappers in die gespecialiseerd zijn in de oeroude talen van Europa: het academische echtpaar Andrew en Brenna Byrd. Beiden zijn werkzaam aan de universiteit van Kentucky, en zijn getraind in de vergelijkende Indo-Europese taalwetenschap.

Deze wetenschappelijke discipline bestudeert de historische verwantschap tussen de talen van Europa en India, met als uitgangspunt dat het grootste gedeelte van deze talen afstamt van één prehistorische vooroudertaal, het Proto-Indo-Europees. Door de oudste talen van de Indo-Europese taalfamilie met elkaar te vergelijken, zijn taalkundigen in staat de klanken en de grammatica van de prehistorische vooroudertaal te reconstrueren. De resultaten van

dit wetenschappelijke onderzoek hebben Andrew en Brenna gebruikt voor de prehistorische taal van het videospel. Op die manier hebben ze ervoor gezorgd dat de vergelijkende taalwetenschap een ongekende exposure krijgt – van de voorgaande delen van het videospel zijn wereldwijd niet minder dan zestien miljoen exemplaren verkocht.

Stemacteurs

Het creëren van de prehistorische taal voor deze game was een monsterlijk groot project, vertelt Andrew in een kort chatgesprek. Aangezien er in het spel drie verschillende stammen voorkomen, moesten er ook drie verschillende dialecten van de taal worden ontworpen. Bij dit ontwerp moest rekening worden gehouden met het feit dat Amerikaanse stemacteurs de dialogen zouden moeten kunnen uitspreken. Dat betekent dat de lettergreepstructuur en de klanken niet te veel mochten afwijken van het hedendaagse Engels. Ook wilden veel stemacteurs wel weten hoe de zinnen in elkaar zaten, zodat ze hun eigen intonaties in de dialogen konden leggen. En omdat er redelijk veel gesproken wordt in het spel, moest er een woordenlijst gemaakt worden van meer dan 40.000 woorden. De eisenlijst was dus aanzienlijk.

Andrew en Brenna gingen er samen met enkele collega's van de universiteit van Californië mee aan de slag. Op kunstige wijze versimpelden ze de door taalwetenschappers gereconstrueerde voorouderstaal tot drie exotisch klinkende steentijdlecten, waarvan de stemacteurs de zinsbouw konden volgen, maar die toch niet al te veel afwijken van de wetenschappelijke reconstructie waarop ze gebaseerd zijn. Het resultaat zijn drie duidelijk verschillende dialecten die wat betreft klank het midden houden tussen het Swahili (uit Afrika) en het Hindi (uit India).

Beestenmeester

Maar hoe klinkt die prehistorische taal van het videospel dan verder? Een van de zinnen die je veelvuldig zult horen in het spel, is “Smakaka Takkar. Ta gwarpati.” Dat betekent zoveel als “Wees gegroet, Takkar. Jij bent de beestenmeester”; dat laatste is een titel die verwijst naar het talent van de hoofdpersoon om wilde dieren te temmen. De

Soms is het ook voor de niet-specialist mogelijk een woord te herkennen, zoals *brasjtar* (“broeder”).

wetenschappelijke reconstructie die achter deze zin ligt, is ‘Smerkech toi, Tekkor. Toech hesi gwerpotis’, maar de Amerikaanse taalwetenschappers hebben de *a* een bevoorrechte positie gegeven, speciaal voor het spel. Dat is opvallend, want veel taalwetenschappers betogen juist dat het Proto-Indo-Europees weinig *a*-klanken zou hebben gekend.

Soms is het ook voor de niet-specialist mogelijk een woord te herkennen. Zo noemen de stamgeno-

ten elkaar ‘brasjtar’, een woord dat overeenkomt met het Nederlandse woord *broeder*. Het woord *swastar* voor ‘zuster’ en *dugisjtar* voor ‘dochter’ liggen ook redelijk dicht bij het Nederlands. Voor zowel de taalwetenschapper als de leek die weet waar hij op moet letten, zijn de dialogen in het spel een feest van herkenning.

Mammoeten berijden

Geeft de game daarmee een realistische weergave van het leven en de taal van onze prehistorische voorouders? Welnu, daar wringt de schoen beslist. De manier waarop het steentijdleven is afgebeeld, is niet bepaald geloofwaardig. Zo behoort het berijden van mammoeten in het spel tot de mogelijkheden, iets wat je in de werkelijkheid als steentijdbewoner waarschijnlijk niet moest proberen. Ook lopen er neanderthaler-mensen in het spel rond, maar die waren omstreeks 10.000 voor Christus waarschijnlijk al lang uitgestorven.

En wat een taalwetenschapper natuurlijk erg aan het hart gaat, is dat het tijdperk waarin het videospel de personages Proto-Indo-Europees laat spreken totaal verkeerd is. Het Proto-Indo-Europees was volgens de meeste taalwetenschappers een bronstijdtal. Het werd dus ongeveer zesduizend jaar later gesproken dan de steentijdperiode die in het spel centraal staat. Over de prehistorische voorouder-talen van de steentijd durven de meeste taalwetenschappers niks te zeggen. Zo ver terug in de tijd reiken de taalkundige reconstructies niet.

Pr

Wat menig specialist wél weer deugd zal doen, is dat het spel stelling neemt in een actueel historisch-taalkundig debat. Dit debat gaat over de vraag wáár het Proto-Indo-Europees gesproken werd. De meeste taalkundigen zeggen dat de oorsprong van onze taalfamilie in de bossen en steppen ten noorden van de Zwarte Zee moet worden gezocht.

Archeologen daarentegen vinden het aantrekkelijker om de verspreiding van de Indo-Europese talen te verbinden met de verspreiding van de landbouw uit het Midden-Oosten. De keuze van de spelontwikkelaars om het Proto-Indo-Europees in de Oost-Europese bossen te plaatsen, kan misschien meer bekendheid geven aan de taalwetenschappelijke positie binnen het debat. Want die krijgt in de media beduidend minder aandacht dan de publicaties van de archeologen.

Het videospel *Far Cry Primal* doet iets wat tot dusver geen enkel medium is gelukt, namelijk de onderzoeksresultaten van de vergelijkende taalwetenschap in miljoenen huiskamers brengen. Is het niet jammer dat al het wetenschappelijke werk pas in de aftiteling van het spel wordt genoemd? Andrew Byrd vindt dat geen bezwaar: “Het is geweldig dat in zo'n groot videospel een ‘echte’ prehistorische taal wordt gesproken. Het is fantastische pr voor ons vakgebied!” Inderdaad, wie ervoor openstaat, móét toch wel gegrepen worden door de exotische klanken – en uiteindelijk door de vergelijkende Indo-Europese taalwetenschap, een vakgebied waarvan de mysteries al vele generaties taalwetenschappers hebben geboeid. <

Waar zouden taalveranderingen precies beginnen? Een overpeinzing naar aanleiding van een uitspraak van een spelend meisje.

JOOP VAN DER HORST

Illustratie: Frank Dam

Staandend schommelen

Hoe begint taalverandering?

Mijn dochter was drie, hooguit vier, en we waren met vakantie. Er was daar een schommel. Thuis hadden we geen schommel, dus er viel veel te ontdekken. Eerst voorzichtig op het plankje gezet en een zacht duwtje. Maar al gauw ging het hoger. Na een uur kwam ze binnenstormen: "Joop, ik kan het nu ook staandend!"

Territorium

Dat *staandend* is me bijgebleven. Ik kijk nu via Google of ook anderen weleens 'staandend' zeggen. Dat blijkt inderdaad het geval. Een van de eerste treffers, met excuus, is: "staandend gebekt worden". Ook: "staandend plassen is je territorium afbakenen". Nog een paar voorbeelden:

- Een meisje rijdt staandend achterop de fiets van een jongen door de drukke straten van het uitgaansgebied van Osaka.

- (...) zowel zittend als staandend.
- Een tweede gitaarknop kun je aan de achterkant van je gitaar bevestigen om zo comfortabel staandend en zittend je gitaarspel te spelen.

Er zijn heel wat treffers. Toch weet ik niet of *staandend* ooit het klassieke *staand* zal gaan vervangen. Ik denk eigenlijk van niet. Waarschijnlijk is het maatschappelijke verzet tegen *staandend* te groot voor algemene acceptatie. Het zal waarschijnlijk blijven steken in het stadium van de af en toe voorkomende taalfout. We weten dat iedere taalverandering haar carrière begint als taalfout. Technisch gesproken hebben we hier een beginnende taalverandering die het vermoedelijk niet haalt. Niets bijzonders; iedere taal krioelt van zulke tot mislukken gedoemde beginnetjes.

Het specifieke geval van *staandend* is niet zo interessant, maar je kunt er wel aan zien hoe taalveranderingen beginnen. Dat is in de taalwetenschap een

min of meer grijs gebied: het allereerste begin van een verandering. We weten eigenlijk niet echt hoe dat gaat.

De ex ván

In de handboeken wordt meestal onderscheid gemaakt, en ik denk terecht, tussen vernieuwing en verspreiding. Vernieuwing doelt op het echte begin van een taalverandering, verspreiding gaat over de overname van iets nieuws door anderen. Het idee daarbij is dat de vernieuwing klein begint, en dat die vervolgens, als de verandering succesvol is, wordt overgenomen door andere mensen: de burenen, de kinderen, de dorpsgenoten, al degenen met wie men contact heeft, de hele streek, de sociale kringen waarin men verkeert en uiteindelijk iedereen. Dit soort verspreiding van taalverandering is al veel bestudeerd, en mede dankzij de sociolinguïstiek weten we nu vrij goed hoe zulke processen verlopen.

Een ander soort verspreiding betreft het overspringen van iets nieuws van het ene woord naar andere woorden, van de ene constructie naar andere

Is er ergens in Breda een vrouw geweest die op zekere dag iets raars zei of een woord anders uitsprak?

constructies. Zo had je eerst *een patatje mét* (dat niet nader gespecificeerd behoefde te worden), en dat ging later verder met *de ex ván* en *een poging tót* en nu ook al *ten tijde ván*. Ook over dit soort verspreiding is al vrij veel bekend.

Minder ver staan we met de vernieuwing. Hoe moeten we ons het allereerste begin voorstellen? Ik raadpleeg een paar handboeken en het valt me op dat ze daar eigenlijk niets over zeggen. Het gaat bijna meteen over de óorzaken van een vernieuwing: ontlening aan een andere taal of aan een ander dialect, analogie met een andere constructie, vermijding van dubbelzinnigheid of vermijding van een te moeilijke constructie, en meer van zulke zaken. Kortom: allemaal heel interessant en relevant, maar het gaat niet over het prille begin van een taalverandering.

Te veel sherry

Hoe begint een verandering? Is er, in een concreet geval, ergens in Almere een man geweest, of een vrouw in Breda, die op zekere dag iets raars zei, een woord anders uitsprak of een nooit eerder gehoorde constructie gebruikte? Raar inderdaad, omdat op dat moment echt helemaal niemand zoiets zei. Was het doordat hij of zij zo'n creatieve en oorspronkelijke persoon was? Kwam het door een kaakontsteking? Wilde deze persoon zich afzetten tegen truttige en burgerlijke vrienden? En ook: bleef deze persoon ermee doorgaan, ook na die ene keer, in een lollige bui, na acht glazen bier of iets te veel sherry?

In ieder geval moeten er dan enkelen geweest zijn die de nieuwigheid overnamen. De kinderen omdat ze dachten dat het normaal Nederlands was,

de burenen omdat ze deze man, een ruziezoeker, te vriend wilden houden, en een hele resem vriendinnen voor wie de vrouw een rolmodel was. En daarmee ging de bal aan het rollen. Via de kinderen gingen klasgenoten het ook zo zeggen, via de burenen ook de overburenen, en via de vriendinnen half Breda. Enfin, dan zitten we al in het stadium van de verspreiding.

De vraag is echter: is het inderdaad aannemelijk dat er voor een concrete taalverandering zo'n man of zo'n vrouw geweest is? Ook al kun je die persoon achteraf natuurlijk nooit meer vinden, toch is de vraag gewettigd of er zo iemand geweest moet zijn. Ik denk van niet. En om dat uit te leggen heb ik die onvergetelijke uitspraak nodig over het staandend schommelen.

Geïsoleerd

Ik denk dat mijn dochter haar *staandend* zelf heeft uitgevonden. Zij heeft het in ieder geval niet opgepikt van haar ouders of van andere familieleden. Mogelijk had ze het al eens gehoord op de crèche of de kleuterschool, maar heel zeker zou ze het ook zelf bedacht kunnen hebben. Gewoon door te doen wat ieder kind doet, namelijk proberen om onregelmatigheden in de taal regelmatig te maken. Want als je 'lachend' kunt schommelen, of 'scheldend', dan moet 'staandend' toch zeker ook kunnen?

Waar ik ook vrij zeker van ben, is dat mijn dochter met haar nieuwvorming weinig of geen invloed heeft gehad op andere taalgebruikers. Al heel gauw, misschien nog in diezelfde vakantie, stapte ze over op *staand*, en zo is het gebeven. Kortom: een geïsoleerd geval.

Welnu, het lijkt mij aannemelijk dat dit voor een heleboel mensen geldt. Ik denk dat de vorm *staandend* honderden en misschien wel duizenden keren steeds weer opnieuw uitgevonden wordt, als evenzovele geïsoleerde gevallen. Wat een kind van drie of vier kan doen, dat kunnen anderen, volwassenen, wellicht niet zeer taalvast, ook doen. Dat lijkt me zelfs heel aannemelijk.

Als dit klopt, dan zijn de vele honderden gevallen van *staandend* niet noodzakelijk toe te schrijven aan overname en "verspreiding", maar aan het onafhankelijk, door vele personen op heel diverse plaatsen en tijden creëren van iedere keer opnieuw dezelfde vorm. Oftewel: polygenese. Is dat vergezocht? Volstrekt niet. Wat voor een kind van drie voor de hand ligt, zal voor meer mensen voor de hand liggen.

Regelneef

De conclusie van deze overweging is dat we bij het allereerste begin van taalvernieuwing waarschijnlijk niet moeten denken aan één concrete persoon in Almere of Breda. Zo gaan die dingen niet. Het begint niet met één of twee personen (uitzonderingen daargelaten, zoals Van Kooten en De Bie met hun *regelneef*). Taalverandering begint met honderden of duizenden personen, onafhankelijk van elkaar, op verschillende plaatsen en tijden, die allemaal doen wat voor de hand ligt. Fout misschien, maar ze doen het. Geen van hen is het absolute begin, maar samen zijn ze de eerste fase van vernieuwing.

Ik vermoed inderdaad dat de meeste gevallen van *staandend* die je nu op internet vindt, geïsoleerde gevallen zijn: elk op eigen houtje gevormd. Maar uiteraard kan gaandeweg ook overname wel een rol gaan spelen. Voor de ene persoon eerder dan voor de ander, en dan gebruikt men *staandend* niet als eigen vorming, maar omdat klasgenoten het zo zeggen, of burens, vrienden, streekgenoten.

Herziend

Een ander voorbeeld is *herziend* of *herziende* als voltooid deelwoord, in plaats van het gewone *herzien(e)*, dus in zinnen als:

- Nieuw bij Boom: Jan Renkema's *Schrijfwijzer* – vijfde, volledig herziende editie.
- Op 11 maart 2013 heeft het Buurtplatform een reactie van de gemeente ontvangen betreffende het herziende verzoek voor een financiële bijdrage aan een multi-functioneel speelveld.
- Recht op herziende btw bij leegstand pand.
- Fletcher is de naam van een herziend negentiende-eeuws gotisch lettertype.

- Het is de bedoeling dat de Franse overheid in de eerste helft van 2014 een herziend plan presenteert aan de Europese Commissie.

Ook hier ben ik er lang niet zeker van of de verandering zal doorzetten. Maar je komt dit *herziend* wel vaak tegen. Vraag je ernaar, dan zeggen de meeste mensen dat ze het niet kennen en het nog nooit gezien of gehoord hebben. Dat lijkt me een aanwijzing dat op dit moment de meeste treffers die je met Google vindt, geïsoleerde gevallen zijn: niet beïnvloed door anderen, maar op eigen houtje gevormd (en vooralsnog ook zonder invloed op anderen uit te oefenen). Ook hier dus weer die polygenetische beginfase van een verandering. Duizenden taalgenoten doen wat ieder kind en menige volwassene doet: namelijk proberen een onregelmatig werkwoord zo veel mogelijk regelmatig te maken. Noem het fout, maar zo gaan die dingen nu eenmaal. Er is geen absoluut begin. Links en rechts, op verschillende momenten en plaatsen, doen verschillende personen iets, hetzelfde, onafhankelijk van elkaar. <

Ype

Wie vertaalt, loopt onvermijdelijk tegen de grenzen van de taal aan. In deze rubriek presenteert elke maand een vertaler zijn of haar weerbarstigste vertaalprobleem – en de uiteindelijke oplossing.

Jan Pieter van der Sterre

Wat is het grootste vertaalprobleem dat u bent tegengekomen?

In zijn boek *The Sense of Style* geeft de Amerikaanse taalkundige Steven Pinker schrijfadvisen – universele regels, maar ook regels die vooral opgaan voor het Engels. De Nederlandse vertaling (*Gevoel voor stijl*) kan dan ook nuttige diensten bewijzen in onze verengelsende samenleving.

In het boek komen talloze voorbeeldzinnen voor, en het bleek uiteindelijk onontkoombaar die allemaal in het Nederlands te vertalen. Een van die voorbeeldzinnen was “Rarely is the question asked: is our children learning?”, afkomstig uit de mond van de voormalige president van Amerika George Bush, een notoire taalblunderaar. De correcte versie ‘... are our children ...’ bevat een ongemakkelijke herhaling (‘are our’) en die probeerde hij te vermijden door *is* te gebruiken.

Hoe hebt u het opgelost?

Met veel piekeren vind je als vertaler misschien een grammaticaal equivalent dat in de buurt komt, bijvoorbeeld ‘... is zijn kinderen aan het leren’, dat dan gezegd zou worden ter voorkoming van ‘... zijn zijn kinderen aan het leren’. Maar een Nederlandse vertaling die precies het Amerikaanse probleem weergeeft (een grammaticaal juiste zin die moeilijk uitspreekbaar is vervangen door een bijpassende ongrammaticale zin) was eenvoudigweg niet te vinden. Daarom heb ik besloten in dit soort gevallen de fouten gecorrigeerd weer te geven, dus hier ‘... zijn onze kinderen aan het leren’.

Wel heb ik een enkele keer tegen dit principe gezondigd; in het drukproefstadium werd de verleiding soms te groot. Bij de bespreking van *to lie* (‘liggen’) en *to lay* (‘leggen’) bijvoorbeeld, is “Lay Down Sally” (uit een song van Eric Clapton) omgezet in ‘Ga leggen, Sally’. Dat paste mooi bij de opgeruimde toon van het boek.

Jan Pieter van der Sterre vertaalt sinds 1990, uit het Engels (onder anderen Boswell, Conrad, Hofstadter) en het Frans (onder anderen Voltaire, Queneau, Echenoz).

Foto: Raymond Noë

Kortduits

Mijn stiefzoon van 15 zat aan de keukentafel zijn Duits te leren en ik keek vol medelijden toe. Duits is de oplichter van de middelbare school; je denkt een vak te gaan volgen dat je makkelijk zal vallen, want ja, het is Duits: gewoon Nederlands met een Duits accent. Maar dat blijkt dan een taal met allerlei naamvallen, voorzetsels met naamvallen die erbij passen, en Goethe. En woorden en uitdrukkingen die precies lijken op Nederlandse woorden en uitdrukkingen, maar die dan nét wat anders blijken te betekenen. En een bijgeleverde leraar Duits met wie je onwillekeurig toch een beetje te doen krijgt (misschien pas op je veertigste, maar toch) omdat hij je Duits moet leren en ook wel weet dat niemand daar zin in heeft.

Zelf herinner ik me eindeloze leessessies, hardop, met de hele klas, in *Faust*. Lange uren waren dat. Vast ook voor onze lerares, die echter, hoorde ik laatst, nog steeds Duits geeft op mijn oude school. Een doorzetster. Een ‘Durchsetzerin’? Nee, dat is vast net weer iets heel anders, in dat lastige Duits.

Maar kort na die meewarige blikken van mij op de berg huiswerk die ik zelf gelukkig nooit meer hoeft te maken – ik redde me na de middelbare school in Duitsland toch wel met Nederlands met een Duits accent – las ik in het *AD* dat er nu ‘Kortduits’ bestaat. Dat is Duits, maar dan makkelijk. Heel makkelijk. Eigenlijk nog makkelijker dan een heleboel andere talen, zelfs dan het toch al heel makkelijke Engels of Spaans.

In het Kortduits verdwijnen voorzetsels. Als voorbeeld gaf de krant de zin ‘Kommst du Bahnhof oder hast du Auto?’ Dat betekent letterlijk: ‘Kom je station of heb je auto?’ Je kunt ook zeggen: ‘Ich bin noch Büro’ (‘Ik ben nog kantoor’) of je kunt het lidwoord weglaten: ‘Er hat Tor geschossen’ (‘Hij heeft doelpunt gescoord’). Volgens het *AD* was het Kortduits ontstaan doordat Turkse immigranten die de taal niet goed spraken, zelf een eenvoudiger Duits ontwikkelden. En nu wordt het via de sociale media verspreid.

Ja, dat kan zo zijn. Maar toch. Wij hebben hier ook immigranten die de taal niet goed kennen, en we hebben ook sociale media. Toch wordt een vereenvoudigde ‘immigrantengrammatica’, zoals ‘de huis’ zeggen, wat sommige immigranten in Nederland doen, hier nog niet zo breed gebruikt. Van Kortnederlands is geen sprake.

Misschien is het Kortduits zo populair aan het worden omdat het Duits, met al zijn *aus, bei, mit, nach, seit, von, zu* en ook nog *der, das* en *die*, gewoon te moeilijk was. Moeilijker dan het Nederlands. Een gevalletje wet van de remmende voorsprong. De moeilijkste talen zullen het eerst makkelijk worden.

AAF BRANDT CORSTIUS

Iconen van de taalkunde [11]

De relativiteit van Whorf

In de serie 'Iconen van de taalkunde' bespreekt Marc van Oostendorp op gezette tijden leven en werk van invloedrijke taalwetenschappers. Deze keer: Benjamin Lee Whorf.

MARC VAN OOSTENDORP

Voor u staat een tafel. Hoe is het mogelijk dat u dat zo ziet? Natuurkundig gezien staan daar immers alleen een aantal tegen elkaar getimmerde stukken hout, of – nog preciezer – een heleboel houtmoleculen in een bepaalde configuratie. Hoe zien we daar dan een tafel in? Komt dat misschien doordat we de wereld zien door een filter van de taal? Doordat we zaken onderscheiden omdat we er woorden voor hebben? Dat is een vraag die bij veel mensen weleens is opgekomen. Zij hebben er dan een paar minuten over gemijmerd om daarna over te gaan tot de orde van de dag. Maar de Amerikaanse brandpreventie-deskundige Benjamin Lee Whorf (1897-1941) werd

er zó door gegrepen dat hij er een deel van zijn leven aan wijdde. Hij gaf zijn naam, en die van zijn leermeester Edward Sapir (1884-1939), aan de zogenoemde 'Sapir-Whorf-hypothese', die zegt dat taal onze manier van denken beïnvloedt.

Indianentalen

Whorf was op jonge leeftijd opgeleid tot technisch scheikundige, maar besloot op 31-jarige leeftijd alsnog zijn hart te volgen en taalwetenschap te gaan studeren. Dat was op dat moment een opwindend vakgebied in de Verenigde Staten. Verschillende jonge Amerikaanse geleerden ontdekten hoe ingewikkeld de indianentalen van hun land eigenlijk in elkaar zaten.

Ze bleken in de eerste plaats helemaal niet 'primitief' te zijn, zoals eerder wel was aangenomen. Het was onzin om te zeggen dat de ene taal primitiever was dan de andere: het lag er maar aan wie de taal gebruikte. "Als het op taalvormen aankomt," schreef Sapir, "loopt Plato gelijk op met een Macedonische schapenhoeder, en Confucius met de koppensnellers van Assam."

Ook bleek hun grammaticale structuur heel anders dan die van de talen die tot dan toe vooral

waren bestudeerd: de Europese talen, maar ook het Hebreeuws en het Arabisch. De bestaande grammaticale beschrijvingsmiddelen bleken daarom niet te voldoen. De Amerikaanse geleerden vonden dat je iedere taal op zichzelf moest beschouwen, en niet in vergelijking met andere talen.

Caleidoscopisch

Toen hij eenmaal gediplomeerd taalkundige was, bestudeerde Whorf onder andere het Hopi, een Azteekse taal die nog steeds wordt gesproken door een groep indianen die in het noorden van de staat Arizona wonen. Whorf stelde dat het Hopi geen woorden, constructies en uitdrukkingen had die naar tijd verwezen. Volgens hem betekende dit dat de sprekers van de taal ook een heel ander bewust-

Kunnen mensen die een taal spreken zonder verschil tussen ‘blauw’ en ‘groen’, blauwe en groene kaartjes uit elkaar houden?

zijn hadden van de tijd: ze zagen geen verschil tussen verleden en toekomst, en ze voelden de tijd niet aan als iets dat vergeleed van het eerste naar het tweede. Op die manier werd hun manier van kijken naar de wereld dus bepaald door hun taal.

Whorf raakte gegrepen door deze gedachte, en formuleerde er een specifieke theorie over. “De wereld komt op ons af in een caleidoscopische stroom indrukken die door onze geest georganiseerd moeten worden”, schreef hij. “En dat betekent door het taalstelsel in onze geest. We delen de natuur op, organiseren haar in begrippen en geven daar betekenis aan, omdat we partij zijn in een contract om de zaken op deze manier in te delen. (...) We kunnen alleen maar praten door in te stemmen met de organisatie en classificatie van gegevens die het contract ons oplegt.”

Orde

De wereld is zó chaotisch dat we er alleen over kunnen praten en denken als we er een orde aan opleggen, die ons wordt aangereikt door onze moedertaal. Whorf gaf daar soms ook voorbeelden van uit zijn andere loopbaan – het brandpreventiewezen. Hij wees er bijvoorbeeld op dat mensen veel minder voorzichtig omgaan met hun sigarettenpeuken in de buurt van olievaten als daar ‘Leeg’ op geschilderd is. Door taal wordt de wereld ineens anders ingedeeld – iets potentieel gevaarlijks verliest zijn gevaar door een enkel woordje.

In de dertien jaar dat Whorf actief was als taalkundige – hij overleed op 44-jarige leeftijd – schreef hij artikelen over grammaticale kwesties in een enorme hoeveelheid talen. Hij werd echter vooral beroemd om zijn stelling dat iemands moedertaal bepaalt hoe hij of zij de wereld ziet. Dat wordt wel de ‘taalkundige relativiteit’ genoemd.

Dat betekent zeker niet dat die gedachte inmiddels gemeengoed is onder taalkundigen. Integen-

deel, het debat over deze kwestie woedt nog steeds, en soms ongemeen fel, voort. Zo is er discussie over de vraag of het Hopi niet tóch een verschil maakt tussen in ieder geval een tegenwoordige en een toekomstige tijd, maar ook is er in de decennia na Whorfs vroegtijdige dood verschillende keren geprobeerd om experimenten te doen om deze gedachten te toetsen. Kunnen bijvoorbeeld mensen die een taal spreken waarin geen verschil gemaakt wordt tussen ‘blauw’ en ‘groen’ desalniettemin blauwe en groene kaartjes uit elkaar houden? En als ze er in experimenten een fractie van een seconde langer over doen om te beslissen op welke stapel een kaartje moet liggen, wat zegt dat dan over hun taal?

Econoom

De kwestie blijkt vooral ook grote aantrekkingskracht te hebben op wetenschappers in andere disciplines. Enkele jaren geleden baarde bijvoorbeeld de Amerikaanse econoom Keith Chen groot opzien met een studie die aantoonde dat er verschil is tussen talen waarin je niet verplicht de toekomstige tijd hoeft uit te drukken (zoals het Nederlands, waarin je best ‘Ik kom morgen’ kunt zeggen in plaats van ‘Ik zal morgen komen’) en talen waarin dat wél moet.

Volgens Chens onderzoek aan de hand van gigantische medische en financiële databases zouden sprekers van de eerste groep talen minder roken, veiliger seks hebben en ook meer geld sparen. Zijn verklaring: wanneer je de toekomstige tijd per se met een aparte vorm weergeeft, zie je de toekomst als iets anders dan het heden en neem je die toekomst dus minder serieus. Ook de problemen tussen Noord- en Zuid-Europa zouden, suggereerde Chen, weleens hun oorzaak kunnen hebben in een taalverschil: in de meeste noordelijke talen is de toekomstige tijd niet verplicht, in de meeste zuidelijke talen wél.

Ook deze bevindingen van Chen zijn controversieel. Klopte zijn indeling van talen wel? Een probleem is bijvoorbeeld dat het vaak moeilijk is om verschil te maken tussen een toekomstige tijd en een speciale vorm van het werkwoord voor zaken die niet echt gebeurd zijn – de ‘irrealis’. Hoe dit alles ook zij, de voortdurende discussie over dit onderwerp laat zien dat Whorf met zijn onderzoek iets heeft blootgelegd wat de mensheid nog lang zal bezighouden. “Taal is”, zoals hij zelf schreef “niet slechts een eenvoudig instrument om te rapporteren wat we hebben meegemaakt, maar een kader dat onze ervaring definieert.” <

ANTWOORDEN TAALTEST (zie pagina 9)

A. Spelling

1. c. amoureuze
2. a. jacquet
3. c. sint-bernards-hond

B. Woordenschat

1. c. schunnig
2. c. zegelring
3. c. weelderig

C. Zoek de fouten

1. *eega, aimabele, orthopeed/orthopediste, doorverwezen, acupuncturiste.*
2. *podologen, zijn (team is onzijdig), 55-plusster, hygiëne.*

D. Extra

De lijn die vanuit een hoek loodrecht op de tegenoverliggende zijde eindigt, is de hoogtelijn.

(weer)
studeren,
iets voor jou?
www.itv-hogeschool.nl

tolk / vertaler

DUITS / ENGELS / FRANS / ITALIAANS / RUSSISCH / SPAANS

ITV HOGESCHOOL VOOR TOLKEN & VERTALEN

Wij maken werk van jouw passie!

In de rubriek
'Woordsprong'
maandelijks aan-
dacht voor de
oorsprong van
allerlei woorden.

Bril

Op 1 april verloor Alva zijn bril.' In dit rijmpje, bekend van de geschiedenisles over de Tachtigjarige Oorlog, verwijst *bril* naar Den Briel. Dat die plaatsnaam op deze manier kon worden verbasterd, wijst erop dat het woord *bril* toen, in de zestiende eeuw, allang was ingeburgerd.

De bril is inderdaad al veel eerder uitgevonden, rond 1300, en de naam dook een eeuw later op. Andere talen hebben er andere woorden voor: in het Frans is het *lunettes* ('maantjes'), in het Engels *glasses* ('glazen'), in het Russisch *otsjki* ('oogjes') en in het Zweeds *glasögon* ('glazen ogen'). Alleen het Nederlands en het Duits kennen het woord *bril* (*Brille*). *Bril(le)* is een verkorting van *beril*, een bepaalde halfedelsteen.

Uit geslepen beril werden in de Middeleeuwen kijkvenstertjes gemaakt waarmee de inhoud van relikwieënkasten vergroot kon worden weergegeven, en leesstenen om de letters van handschriften beter leesbaar te maken. Omwille van het gemak werden deze geslepen glazen op den duur in een montuur gevat en op de neus geplaatst.

Via het Latijnse *beryllus* en het Griekse *berullos* stamt het woord

beril (en dus *bril*) af van het Indische woord *veruliya*, dat uiteindelijk teruggaat op de Zuid-Indische stadsnaam Velur (thans Belur), de plek waar de halfedelstenen ooit werden gewonnen. Het hoofdbestanddeel van beril wordt gevormd door

een scheikundig element dat in 1798 werd geïsoleerd, en sindsdien bekendstaat als 'beryllium'.

Op de bril gaan

Aanvankelijk, rond 1300, konden brillenglazen alleen bol worden geslepen; het zou meer dan een eeuw duren voordat men de kunst van het slijpen van holle lenzen onder de knie had. Uit Brugge stamt de allereerste afbeelding van een bril met zulke 'concave' lenzen: het schilderij *Madonna met kanunnik Joris van der Paele* van Jan van Eyck (1436). De leesbril die de knielende kanunnik in de hand houdt, was – behalve een teken van bijziendheid – een symbool van rijkdom en eruditie.

De oudste Nederlandstalige vindplaats van het woord *bril* kan eveneens worden gelokaliseerd in Brugge: "Elc volghet gheerne sijne natueren, Al keki duer den bril" ('Elk volgt graag zijn natuur, al moet je soms kijken met een bril om dat te zien'). Deze wijsheid is te vinden in het Brugse Gruuthuse-handschrift (ca. 1400).

Toen in 1608 te Middelburg de verrekijker werd uitgevonden, werd dit toestel aanvankelijk ook 'bril' genoemd. Om deze te onderscheiden van de gewone bril, sprak men aanvankelijk van een 'nieuwe' of 'lange bril'. Vanaf 1624 kwam het woord *verrekijker* op, een leenvertaling van het in 1611 door Galilei gemunte *telescoop*.

Ook andere voorwerpen waarvan de vorm aan een bril deed denken, werden 'bril' genoemd. Het bekendste voorbeeld is de toiletbril, die al wordt vermeld in het oudste woordenboek van het Nederlands, het *Etymologicum teutonicae linguae* (1599) van de Antwerpse lexicograaf Kiliaan. Als tweede betekenis van *bril* noemt hij 'sedes latrinae perforata': een wc-zit met een gat. Hier ligt ook de oorsprong van de uitdrukking *op de bril gaan*.

Roze bril

Betekenisuitbreiding vond ook plaats in overdrachtelijke zin. Eind zestiende eeuw vroeg Dirck Volckertsz. Coornhert, de bekende voorvechter van godsdienstvrijheid en verdraagzaamheid, zich af: "brengh elc, hy zy Catholijck of anders, wie hy wil, niet selve syn eygen brille (ic meyne [= bedoel] veroude opinie ende stercke impressie) met hem?" En hij vervolgt: "Is dese brille root, groen, geel ofte blaeu, al 'tgunt [= hetgeen] dat daer deur ghesien wordt, sal seker schijnen moeten in zijn ooghen van sodanigen verwen [= kleur] te zijn als sijnen brille is, al waren oock de dingen die hy siet contrarie [= heel anders] van verwe." Coornhert moest de beeldspraak nog toelichten, maar een halve eeuw later was de uitdrukking *iets door een gekleurde bril zien* algemeen verbreid. In 1645 schreef de dichter Jacob Westerbeaen smalend over Vondel: "Hy ziet nu niet als [= uitsluitend] door geverwde brillen."

Sinds eind negentiende eeuw spreken we van 'door een roze bril kijken' wanneer iemand de zaken uitsluitend van de gunstige kant bekijkt. Met Coornhert en Westerbeaen voor ogen hoeven we niet letterlijk aan roze (zonne)brillen te denken. De kleur roze staat hier voor optimisme. De zegswijze is vermoedelijk ontleend aan een van onze buurtalen; in het Engels (*rose coloured glasses*) en het Frans (*lunettes roses*) waren soortgelijke figuurlijke uitdrukkingen al eerder, rond 1840, in omloop.

Ook zonder kleur is het overdrachtelijk gebruik van het woord *bril* in de zin van 'zienswijze, perspectief' populair. Denk aan recente boektitels als *De bril van Darwin* (Mark Nelissen, 2000), *De bril van God* (Maarten 't Hart, 2002), en, jawel, *Door de bril van de taal* (Guy Deutscher, 2012). <

De brillenapostel van Conrad von Soest: vroege afbeelding van een bril.

‘Kun je je voorstellen?’

In het nieuwe boek van Paulien Cornelisse staat een zin waarover sommigen struikelen. Is dat terecht? En hoe zou het komen?

MARC VAN OOSTENDORP

De ware taalliefhebber zit zich natuurlijk al een tijdje te verheugen op het nieuwe boek van Paulien Cornelisse, dat binnenkort uitkomt: *De verwarde cavia*. Het is weliswaar een verhalenbundel, en dus geen echt taalboek, maar er valt vast genoeg te genieten. Eén zin kan ik in ieder geval verklappen:

Ik word daar depressief van, kun je je voorstellen?

Cornelisse geeft haar boek zelf uit, en had verschillende mensen laten meelesen. De meesten onder hen waren over deze zin gestruikeld en vonden dat ze toch echt het woordje *dat* moest invoe-gen: ‘kun je je dat voorstellen?’ Maar de schrijfster kon het haar personage (een jonge Drentse homo) zó horen zeggen. Hoe zat het? Om dat uit te zoeken, wendde ze zich tot het Meertens Instituut. Omdat ik daar werk, kwam de vraag uiteindelijk bij mij terecht.

Nu hoor ik die zin ook wel eens. Ik herinnerde me bijvoorbeeld een radiosketch uit de jaren negentig waarin de cabaretier Pieter Bouwman uitgebreid zijn beklag doet over een misverstand en dan precies die vraag stelt aan zijn gesprekspartner: “Kun je je voorstellen?” Dat klinkt – en klonk toen – voor mij heel normaal.

Twijfelgevallen

Het lijdend voorwerp kun je normaliter natuurlijk niet weglaten bij *voorstellen*. Je hoort niet zo snel: ‘Een schandaal? Ik kan me voorstellen.’ Alleen in dit soort aanhangselvraagjes lukt het, en

Foto: Tessa Posthuma de Boer

Paulien Cornelisse: “Ik word daar depressief van, kun je je voorstellen?”

ook bij een beperkt aantal andere werkwoorden:

- Ik word daar depressief van, begrijp je?
- Ik word daar depressief van, snap je?

Maar er zijn ook twijfelgevallen en zinnen waarbij het niet goed lukt:

- Ik word daar depressief van, kun je je indenken? [twijfel]
- Ik werd daar depressief van, kun je je nog herinneren? [twijfel]
- Ik word daar depressief van, stel je je voor? [kan niet]
- Ik word daar depressief van, kun je begrijpen? [kan niet]

Onduidelijk

Tussen haken geef ik weer wat ik zelf van die zinnen vind. Niet iedereen blijkt daar echter hetzelfde over te denken. Ik vind het allereerste voorbeeld (met “kun je je voorstellen”) net als Cornelisse volkomen normaal, en kan me ook goed voorstellen dat ik het zelf zeg. Sommige van mijn collega’s op het Meertens Instituut

voelen dat net zo aan als ik, maar andere vinden die zin heel raar zonder *dat*. Zij denken dat Pieter Bouwman er alleen maar op uit was om een idioot na te doen.

Wat het verschil verklaart, weet ik niet. Cornelisse heeft een goed oor voor taalgebruik, maar mijn collega’s ook. Ook bij verdere navraag kon ik niet ontdekken welke groep precies dit soort zinnen gebruikt. Jong, oud, Drent, Limburger, homo, hetero: het loopt allemaal door elkaar heen. En waarom je met *je voorstellen* nu *kunnen* moet gebruiken, maar met *begrijpen* juist niet, dat is ook volkomen onduidelijk.

Het is een miniconstructie die sommige mensen oppikken en andere niet. Wanneer je hem opneemt in een boek, doe je er dus sommige mensen een plezier mee – zij herkennen hem en glimlachen –, terwijl andere verontwaardigd hun wenkbrauwen optrekken over zo’n domme verschrijving. Binnenkort in uw boekwinkel! <

Eerder in een iets andere vorm verschenen in de reeks dagelijkse blogs die Marc van Oostendorp schrijft op *Neder-L*.

Haaksberg

Ik ken een dorp ergens diep in Overijssel, dicht tegen de Duitse grens. Het is omringd door akkers en weilanden, bossen en beken, stukken hei en stukken veen – van alles wat. Er is ook een watermolen en een korenmolen en een stoomtrein. Eén keer in de zoveel jaar slaagt de plaatselijke ijsvereniging erin om als eerste van Nederland een marathon op natuurijs te organiseren. Ik weet dat allemaal zo goed omdat ik er ben geboren en getogen: Haaksbergen. In het Twents: Hokseberg'n. In 1188 werd de plaatsnaam voor het eerst aangetroffen, op een bezittingenlijst van een Duitse graaf: Hockesberghe.

Waar zou de naam vandaan komen? Dat hij met bergen niets te maken had, wist iedereen wel, want bergen hebben wij niet in ons dorp, en ook nooit gehad. Wel kwamen in Twente in de Middeleeuwen veel erfnamen voor met het achtervoegsel *berg* of *borg*. Er zou een etymologisch verband kunnen zijn met de bescherming, de ge-borg-en-heid, die een erf bood. *Hocke* kan niemand goed thuisbrengen. Zou er misschien een verband zijn met een Duits woord voor een plaats waar men koren of vlas opbergt? Of met een oude variant van *horken* of *hurken*, dat dan zou kunnen duiden op een laagte in het landschap? Die dingen zijn moeilijk te achterhalen.

Wie zich in Amsterdam op De Passage bevindt, bij de Arena, en doorrijdt naar het zuiden, komt vanzelf terecht op de Haaksbergweg. Een korte kantorenstraat. Alle straten daar in de buurt beginnen met een *h*, dat is lekker handig. En de namen zijn zo veel mogelijk ontleend aan Nederlandse oneffenheden die we 'berg' noemen. Hessenbergweg, Haarlerbergweg, Holterbergweg, enzovoort. Iemand van de straatnamencommissie moet hebben gedacht dat er in de buurt van Haaksbergen wel ergens een Haaksberg zal hebben gelegen, zonder het verder uit te zoeken. Wat maakt het ook uit? We moeten in ons platte landje blij zijn met elke berg die erbij komt.

De weg zou genoemd zijn naar een "berg bij Haaksbergen (Ov.)", volgens de 'Lijst van straten in Amsterdam' op *Wikipedia*. Als je het gewoon opschrijft, gaan de mensen misschien ook wel gewoon geloven dat het zo is. Maar ergens, ik noem geen namen, sluimert verzet. Als op een dag de straatnaambordjes van de Haaksbergweg zijn verdwenen, weet ik niet wie het gedaan heeft.

GUUS MIDDAG

Foto: René Kleisman

De gemeente Haaksbergen.

Dit is 't 'm

Taal zit vol met de meest subtiele betekenissen. Je zou zeggen dat die betekenissen 'm vooral zitten in de afzonderlijke woorden, of in de context waarin de taal begrepen wordt. Maar de meest subtiele betekenissen zitten 'm in de constructies met de meest betekenisloze woordjes.

In de vorige alinea gebruikte ik twee keer het woordje 'm (spreek uit: 'um'). Wie is die "m"? Het is duidelijk dat ik hiermee geen specifieke persoon op het oog heb, en ik bedoel ook niet iets als 'de mensen in het algemeen'. Ik had dit woordje zelfs kunnen weglaten, en de eindredactie zou dat misschien ook wel hebben voorgesteld als dit stukje daar niet juist over gegaan was. Want wat doet dat woordje eigenlijk met de betekenis? Niet veel toch?

Waar zit 'm dat in? Het betekenisloze 'm lijkt een beetje op het woordje *me* in uitroepende zinnen als 'Dat is me wat!' Taalkundigen noemen dit de 'ethische datief'; daarmee geef je in zo'n uitroep weer dat je persoonlijk erg verrast bent (taalkundigen zeggen dan: je voegt een 'modale betekenis' toe, namelijk dat er sprake is van een geringe waarschijnlijkheid.) Het woordje *me* zelf heeft hier maar een zwakke betekenis (je kunt het niet vervangen door *mij* of *mijzelf*, laat staan door *jou*).

Met dat 'm lijkt iets dergelijks aan de hand. Het geeft aan de zin iets vertrouwelijks, alsof de zekerheid (waarschijnlijkheidsmodaliteit) binnen de vertrouwensband van spreker en luisteraar beklonken wordt. Daarom is zo'n zinnetje met 'm ook meer iets voor de spreektaal dan voor de schrijftaal.

Dit betekenisloze 'm is veel zeldzamer dan de ethische datief *me*. Die kun je bijna bij elke uitroep plaatsen. Het betekenisloze 'm komt maar bij een paar uitdrukkingen voor (zoals 'Dat doet 't 'm', of 'Daar zit 'm de kneep'). Het is ook niet helemaal duidelijk waarom het 'm is en niet *me*. Het lijkt wel alsof het gebruik van een grammaticale derde persoon ('m) al genoeg is om de vertrouwensband tussen de eerste en tweede persoon (*jij* en *ik*) te verstevigen.

DE TAALPROF

Teksten laten corrigeren?

Teksten schrijven is een vak op zich – en teksten nakijken ook. Laat uw werk daarom corrigeren door Onze Taal. Twee ervaren taaladviseurs bekijken of de punten en komma's op de juiste plaats staan, of de spelling en zinsbouw juist zijn en of de boodschap die u wilt overbrengen goed over het voetlicht komt.

Onze Taal corrigeert allerlei teksten:

- advertenties
- brieven
- columns
- artikelen
- mailings
- websiteteksten
- rapporten
- jaarverslagen
- boeken

Mail uw tekst naar taaladviesdienst@onzetaal.nl en ontvang een vrijblijvende offerte.
Voor meer informatie: 070 - 362 66 24, www.onzetaal.nl/tekstcorrectie.

Taalpuzzel

SAMENSTELLING: RUTGER KIEZEBRINK

In deze woordsudoku moet elke rij, elke kolom en elk zwartomrand blok van drie bij drie vakjes negen verschillende letters bevatten: G, H, O, R, S, T, U, Y en IJ. (De IJ moet dus als één letter worden gelezen.) Ook de drie kleurgroepen (lichtrood, blauw en groen, met overlappende lila vakjes), die samen de vorm van een hart hebben, moeten aan die eis voldoen. In de rode kleurgroep ontstaat een negenletterwoord dat – hopelijk – bij het lenteweer past. In de vakjes met de letters a, b, c en d ontstaat een controlewoord van vier letters.

Wilt u meedingen naar de maandprijs, stuur dan het negenletterwoord en het controlewoord naar puzzel@onzetaal.nl, of naar Raamweg 1a, 2596 HL Den Haag (o.v.v. 'Taalpuzzel'). Uiterste inzenddatum: 12 april.

Y	4	3						IJ
5	T		2	H			Y	
6		O	S	1	G	T		
7		Y		S		IJ		
8	R		U	a	Y		O	
	9	U		O		H		
		T	G	c	S	U		b
d	U			R			T	
H								S

© 2016 www.sudoku-variations.com

De winnaar ontvangt het spel Woordzoeker, beschikbaar gesteld door spellenfabrikant Goliath. De puzzel uit het januarinummer is gewonnen door Marijke Machielsen uit Ingber. De oplossing was: sneeuwvlok.

Deze woordsudoku is gemaakt door Folkert van der Meulen Bosma. Op zijn website www.sudoku-variations.com zijn tal van uitdagende sudokuvarianties te vinden.

Tweemaandelijkse
rubriek over namen
die je tegenkomt
als je door de atlas
bladert.

Een kater van hier tot ...

Stel, je hebt de vorige nacht stevig gedronken, en je wilt het daaruit voortgekomen ongerief zo beeldend mogelijk beschrijven. Dan is er een bijzonder grote kans dat je het een 'kater van hier tot Tokio' noemt. En inderdaad, Tokio ligt niet bepaald om de hoek, hemelsbreed is het ruim 9000 kilometer van ons vandaan. Toch is het helemaal niet moeilijk om plaatsen te bedenken die nog heel wat verder verwijderd zijn. Neem bijvoorbeeld Melbourne: meer dan 16.000 kilometer bij ons vandaan, en niet ver beneden de bovengrens van 20.000 kilometer – de halve omtrek van de aarde.

Toch hoor je niemand zeggen dat hij een kater (of iets anders) 'van hier tot Melbourne' heeft. Het heeft tot 2001 moeten duren voordat Melbourne in overdrijvend verband genoemd werd: in dat jaar had iemand het op een forum over een "hoosbui van hier tot Melbourne".

De hardste wind

Nederland blijkt niet het enige land te zijn waar dit type uitdrukkingen voorkomt. In november 2015 zette een Griek een welgemeend compliment aan premier Tsipras op Facebook: "Tsipras, je hebt ballen van hier tot Singapore!"

Wie écht flink wil overdrijven, hoeft zich natuurlijk niet per se te beperken tot onze planeet. Toen er in 1932 in het Nederlandse parlement een debat werd gevoerd over een mogelijke lijst geneesmiddelen die door drogisten te koop zouden mogen worden aangeboden, merkte een criticus op dat zo'n lijst "tot aan Saturnus" zou reiken. Aardig lang dus, want Saturnus is een van de buitenplaneten in ons zonnestelsel. Toch is Saturnus een van de zeer weinige uitzonderingen als het gaat om deze woordcombinatie. In de praktijk blijven we met onze overdrijvingen toch het liefst op de eigen planeet.

Overdrijvingen met een plaatsnaam erin hebben een respectabele ouderdom. Het begon allemaal in 1528 met een scabreus gedicht van de drukker Jan van Doesburch. Daarin werd er een wedstrijd gehouden wie de hardste wind kon laten. Winnaar van de krachtmeting was een vrouw wier wind "van hier tot Jerusalem" over de aardbol raasde.

Exotischer

Inmiddels zijn er vele tientallen plaatsen op de wereld die in zulke overdrijvingen voorkomen. Maar geen daarvan is zo geliefd als Tokio. De uitdrukking *van hier tot Tokio* is pas voor het eerst opgetekend in 1969 ("een bak met een baard van hier tot Tokio"), maar al in 1983 liet iemand zich ontvalen dat het een "thans veel gebezigde uitdrukking" was, en de schrijver voegde er nog aan toe: "In mijn jeugd bezigden wij de uitdrukking 'Hij liegt van hier tot Tokio'."

Vanwaar die sterke voorkeur voor Tokio? Misschien kwam het doordat de Japanse hoofdstad van alle verre locaties het meest in het nieuws was (en is). En vermoedelijk speelt daarbij ook een rol dat de Japanse cultuur verder afstaat van de onze dan bijvoorbeeld de Australische. Tokio klinkt toch net iets exotischer dan Melbourne.

Zijn er eigenlijk ook plaatsen die, ondanks de kennelijke bedoeling om eens lekker te overdrijven, toch onverwacht dicht bij huis zijn? Bijvoorbeeld doordat de spreker of schrijver te weinig fantasie had om een echt verre locatie te bedenken, of doordat hij of zij tijdens de aardrijkskundellessen had zitten slapen? Jazeker, zulke plaatsen zijn er. Een voorbeeld: de Amsterdamse krant *Het Parool* meldde in 1992 dat een zekere persoon een geldschuld had "van hier tot Diemen". Nu we aan Tokio gewend zijn, klinkt dat behoorlijk onschuldig. <

Illustratie: Hein de Kort

De standaards van Spits

Frits Spits

Eén boek, vier cd's, negentig Nederlandstalige liedjes – van cabaret tot rock. Met steeds een toelichting van Frits Spits. (Luitingh-Sijthoff, 208 blz.)
€ 39,99

Historische taalkunde

Henk Bloemhoff en Nanne Streekstra

Studieboek over de geschiedenis van het Nederlands, voor studenten en andere geïnteresseerden. (Uitgeverij kleine Uil, 391 blz.)
€ 35,-

Begrijpelijk schrijven

Peter van der Horst

Begrijpelijk schrijven is een kunst die te leren is – aldus dit handboek voor schrijvers van zakelijke teksten. Met veel adviezen en oefeningen. (Prometheus • Bert Bakker, 224 blz.)
€ 29,95

Hein in Onze Taal

Hein de Kort

Het beste uit 25 jaar taalcartoons: de 132 grappigste, scherpste en baldadigste tekeningen die Hein de Kort maakte voor *Onze Taal*. (Luitingh-Sijthoff, 143 blz.)
€ 12,50

Johannes Goropius Becanus

Eddy Frederickx en Toon van Hal

Definitieve biografie van deze kleurrijke zestiende-eeuwse arts en taalkundige, die liet zien dat het Nederlands de taal van het paradijs was. (Verloren, 336 blz.)
€ 29,-

Vakantie in eigen taal

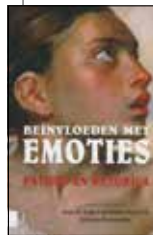
Gaston Dorren

Wat er mooi, gek en fout is aan het Nederlands. Zie ook de voorpublicatie in het februari/maartnummer. (Athenaeum, 206 blz.)
€ 15,-

Beïnvloeden met emoties

Jaap de Jong e.a.

De rol van 'pathos' in allerlei vormen van taalgebruik, glashelder uitgelegd in 37 artikelen. (Amsterdam University Press, 255 blz.)
€ 24,95

Handboek voor de redacteur

Heidi Aalbrecht en Pyter Wagenaar

Over alle facetten van het redactievak: beoordelen, redigeren, omgang met auteurs en opdrachtgevers, tekstsoorten, beeld, auteursrecht – en nog veel meer. (Boom, 291 blz.)
€ 29,90

Rarewoordenboek

Guus Middag

Vijftig beschouwingen over fascinerende, uit gedichten afkomstige woorden, zoals *behaspelen*, *onk* en *vek*. (Uitgeverij Van Oorschot, 236 blz.)
€ 19,90

Van Adam tot Antwerpen

Johannes Goropius Becanus

De twee hoofdwerken van de zestiende-eeuwse taalkundige Becanus. Vertaald en ingeleid door Nico de Glas. (Verloren, 447 blz.)
€ 39,-

Taal in 2015

Ton den Boon e.a.

Alles wat er op taalgebied gebeurde in 2015: trends, nieuws, evenementen, nieuwe woorden, onderzoek – plus meningen van taal-BN'ers en -BV'ers. (Van Dale, 176 blz.)
€ 15,-

Gevoel voor stijl

Steven Pinker

Aan welke regels moet goed schrijven in deze tijd voldoen? Geestig en origineel boek van de beroemde psycholinguïst Steven Pinker. (Atlas Contact, 320 blz.)
€ 34,99

Alles kla(a)r

Erlin van Genuchten

Een verzameling Duitse valse vrienden (*bellen* betekent niet 'bellen', maar 'blaffen') en andere Duitse woorden die voor Nederlanders verwarrend zijn. (Kemper Consoil Publishing, 304 blz.)
€ 24,90

Sprekend van aard

Veronique De Tier e.a.

Over bijnamen en scheldnamen in Nederlandse dialecten: een aantrekkelijk vormgegeven bloemlezing van creatief en kleurrijk taalgebruik. (SND, 191 blz.)
€ 20,-

Tongbrekers

Dubbelzes

Leuk spel bestaande uit 48 kaartjes met struikelzinnen als 'De kat krabt de krullen van de trap.' Wie de soepelste tong heeft, is de winnaar. (Dubbelzes)
€ 11,95

BOEKEN VERKRIJGBAAR BIJ

GENOOTSCHAP
OnzeTaal

BESTELINFORMATIE

U kunt deze boeken bestellen in de webwinkel van Onze Taal: www.onzetaalwebwinkel.nl. Daar vindt u ook nog veel andere taalboeken en -uitgaven. De genoemde prijzen gelden voor Nederland. Levertijd 3 tot 7 dagen. Voor bestellingen van minder dan € 19,- wordt in Nederland € 2,50 aan verzendkosten in rekening gebracht. In de webwinkel worden apart de extra verzendkosten voor het buitenland berekend.

Erik van der Spek buigt zich maandelijks over beeldspraak die de tijdgeest vangt – en soms zelfs ook bepaalt.

Boetekleed

In de politiek gaat geregeld iets mis, en dan worden er excuses verwacht. Minister Van der Steur (Veiligheid en Justitie) kan erover meepraten. In zijn korte loopbaan als minister moest hij al drie keer zijn verontschuldigen aanbieden: over Volkert van der G., over de Teeven-deal en over de MH17. De minister ging daarbij door het stof, volgens *Trouw*: “Van der Steur hoorde alles aan, gehuld in een boetekleed.”

Het boetekleed is een kledingstuk met een lange geschiedenis. In de Bijbel wordt het geregeld gedragen, onder andere door Jona (van de walvis). Het echte boetekleed wordt nog maar sporadisch aangetrokken (door leden van Opus Dei), maar het metaforische boetekleed voorziet overduidelijk in een behoefte. “Het boetekleed gaat de laatste weken van hand tot hand”, schrijft *Het Verzekeringsblad*. “De een heeft hem nog niet uitgedaan of de ander zet zichzelf ermee in de spotlights.” De metafoor is zó sleets geworden dat sprekers gaan variëren. Zo informeerde SGP-Kamerlid Van der Staaij eind 2015 of er bij premier Rutte nog een boetekleed in de politieke garderobe zit: “Is hij bereid dit vandaag deemoedig aan te trekken?”

Een boetekleed dat vaak wordt gedragen, moet je natuurlijk ook weleens reinigen. Dat blijkt uit een Eindhovens raadsverslag: “Gelukkig maar dat het boetekleed net terug is uit de stomerij.” En dan is het misschien gekreukt, maar niet getreurd. Jan Blokker schreef in 1999 in *de Volkskrant* over toenmalig staatssecretaris Geke Faber: “Mevrouw Faber pakte woensdagavond terwijl ze haar boetekleed stond op te strijken spontaan de telefoon, en zei tegen haar minister-president: ‘Je had gelijk, Wim. Ik heb me nog nooit zo sterk gevoeld. Als het aan mij ligt doen we het nóg eens.’”

ERIK VAN DER SPEK

Pheroras knielt in boetekleed voor zijn broer Herodes. Ets van Jan Luyken (1649-1712).

Bloemen voor u

“Het is fantastisch dat je het doet, Mark. Heb je veel geoefend?” Dat zei radiopresentator Giel Beelen tegen minister-president Mark Rutte op de ochtend van het veelbesproken Nederlandse ‘Correspondents’ Dinner’.

Ik donderde van mijn stoel. Bij Giel Beelen is *springerig* het eerste woord dat in me opkomt, maar dan nog blijft het schrikken dat hij een politicus bij zijn voornaam noemt en tutoyeert. Zes dagen eerder had ik op France 2 *Des paroles et des actes* gezien, waar Nicolas Sarkozy te gast was. Zelfs door mensen uit het publiek werd hij geen enkele keer met *je* aangesproken.

Niet voor niets zijn de woorden *tutoyeren* en *vousvoyeren* van Franse origine, en wat betreft courtoisie en decorum kunnen het Franse en het Nederlandse volk niet verschillender zijn. Nederlanders zijn de Amerikanen van Europa, en dus is losjes de omgangsvorm en de omgangsnorm. In het Engels bestaat de beleefdheidsvorm van het persoonlijk voornaamwoord niet: er is alleen maar *you*. Zouden Nederlanders daar onbewust zó jaloers op zijn dat ze zelfs politici steeds vaker tutoyeren?

Vlaamse presentatoren hoor ik dat zelden of nooit doen, al krijgt ook hier *u* het lastiger. Daar hebben de sociale media iets mee te maken, waar ook overheden en bedrijven al snel persoonlijk worden met hun klanten. In oktober vorig jaar leidde dat in Vlaanderen tot een rel. Sam Van Rooy, woordvoerder van Vlaams Belang, had op Twitter zijn ongenoegen geuit over een vertraagde trein. Het officiële account van spoorwegmaatschappij NMBS vroeg om meer info. Van Rooy's antwoord: “Alleen als jullie mij betalen, zal ik ook jullie werk doen. En zeg maar meneer Van Rooy.” Meteen werd #meneervanrooy trending en ontstond er een discussie over wanneer tutoyeren wel en niet gepast is.

Van Rooy's arrogante toon stoorde me, maar ook ik wil liever niet dat instanties me aanspreken alsof ik hun beste vriendin ben. *Je* is een voornaamwoord in jeans, terwijl *u* een pak draagt – en het siert mensen dat ze weten wanneer ze wat moeten dragen. Maar talen weerspiegelen maatschappelijke veranderingen, en als ik vertel dat een Amerikaanse rechter begin dit jaar een bordje moest ophangen waarop staat: “Pyjama's zijn geen geschikte kledij om voor een rechtbank te verschijnen”, dan weet u dat *u* geen eeuwig leven is beschoren. Als ik de begrafenis ervan nog meemaak, zal ik deze woorden van Jacques Prévert uitspreken: “Et ne m'en veux pas si je te tutoie / Je dis tu à tous ceux que j'aime.” (‘En neem het me niet kwalijk als ik je tutoyeer / ik zeg ‘je’ tegen allen die ik liefheb.’)

ANN DE CRAEMER

Nieuwe taalquiz: *De tafel van taal*

Op 25 april begint een nieuwe taalquiz op tv: *De tafel van taal*. Vijf weken lang beantwoorden twee teams van twee prominente Nederlanders elke werkdag allerlei taalvragen. De goede antwoorden onthullen telkens een deel van een rebus, die in de finale moet worden opgelost. De leden van het beste team van de week strijden vrijdags om de titel 'Taalkenner van de week'. De eindredacteur van het NTR-programma is Jan Peter Pellemans (ook bekend als JP uit het onlangs beëindigde *Lingo*); de presentatie is in handen van Margriet van der Linden.

Lijkt de quiz op *Lingo*? Of meer op *10 voor taal*?

Margriet van der Linden: "*De tafel van taal* lijkt op geen van beide tv-programma's. *Lingo* was een woordspel en *10 voor taal* een Vlaams-Nederlandse strijd die vooral gericht was op spelling, woordbetekenissen en etymologie. *De tafel van taal* neemt je mee de hele wereld over en verkent taal tot in haar verste uithoeken: van de betekenis van emoji's tot 't kofschip 2.0' (het 'xtc-koffie-shopje'), en van de bijnamen van gebouwen in Rotterdam tot de herkomst van het woord *slavink*."

Wat steekt de kijker ervan op?

"Een heleboel! Alle voetangels en klemmen in de Nederlandse taal passeren de revue. Hoe zit het ook alweer met *hen* en *hun*, is het *ervanuit*, *ervan uit* of *er vanuit*, en hoe vervoeg je uit het Engels geïmporteerde werkwoorden? Maar *De tafel van taal* laat ook zien dat je een taal kunt fluiten, met welke afkortingen je het best whatsapt, en leert je de geheimen van straattaal."

Wekenlang elke werkdag een uitzending; zijn er zó veel prominenten met gevoel voor taal?

"Zeker! Heel taalminnend Nederland schuift aan om bij mij aan

Foto: Anne Reinke

Margriet van der Linden, presentatrice van *De tafel van taal*.

tafel het spel te spelen. Wat dacht je van Kim van Kooten, Hanneke Groenteman, Rik van de Westelaken, Joris Linssen, Oscar Hammerstein en Tania Kross?"

De tafel van taal wordt vanaf 25 april vijf weken lang elke werkdag uitgezonden op NPO 2, van 19.55 tot 20.20 uur.

Spellingcorrectie voor dyslectici?

In februari waren dyslectici veel in het nieuws. Het begon met het plan van het College voor Toetsen en Examens (CvTE) om al met ingang van de eerstvolgende eindexa-

mens op middelbare scholen het gebruik van de spellingcorrector te verbieden voor alle kandidaten, dus ook voor dyslectici. Dat was omdat vanaf dit jaar de spellingvaardigheid óók

in het examencijfer gaat meetellen. Aanvankelijk wilde de CvTE dus geen uitzondering maken voor dyslectici, maar na Kamervragen van de SP boog staatssecretaris Dekker van Onderwijs voor de kritiek. De situatie wordt nu onderzocht, en in ieder geval dit jaar krijgen dyslectische eindexamenkandidaten nog een ontheffing voor de strenge regels.

In diezelfde tijd bleek ook dat psychologen van gespecialiseerde bureaus te gemakkelijk een dyslexieverklaring afgeven. Een niet-dyslectische verslaggever van het VARA-tv-programma *Rambam* bezocht verschillende bureaus en kreeg de verklaring soms al na twaalf minuten mee naar huis. Mis-

schien dat dit deels verklaart hoe het aantal leerlingen met dyslexieverklaringen kon stijgen van 1,6% in 2007 naar 10,5% in 2015. Leerlingen en scholieren met zo'n verklaring kunnen niet alleen gebruikmaken van de spellingcontrole tijdens eindexamens, er zijn meer voordelen: ze krijgen ook meer tijd tijdens toetsen en kunnen financieel gecompenseerd worden in het geval van studievertraging.

Wederom richtten alle ogen zich op Dekker. Het Nationaal Referentiecentrum Dyslexie drong er bij hem op aan voortaan alleen nog gecertificeerde aanbieders van dyslexiezorg een dyslexieverklaring af te laten geven.

Foto: Katarzyna Blasiewicz / 123RF

Opleidingen NT2-docenten populair

Het aantal mensen dat Nederlandse les wil geven aan vluchtelingen groeit. Studies die opleiden tot docent Nederlands als tweede taal (NT2) zijn ongekend populair en zitten overvol. Er zijn zelfs wachtlijsten, en dat terwijl het aantal studieplaatsen de afgelopen twee jaar is verdrievoudigd. Volgens de opleidingen komt dit door de toename van het aantal vluchtelingen (en mensen die iets voor hen willen betekenen), maar ook door de krappe arbeidsmarkt voor basisschoolleerkrachten.

Intussen zijn er nog altijd niet genoeg bevoegde NT2-

docenten om alle vluchtelingen les te kunnen geven. Het is ook onduidelijk hoeveel extra docenten er precies nodig zijn – de schattingen variëren van enkele honderden tot duizend. Staatssecretaris van Onderwijs Sander Dekker heeft daarom besloten dat afgestudeerde pabostudenten, na het volgen van een spoedcursus, ook les mogen geven op zogeheten eerste-opvangscholen: speciale scholen voor kinderen die minder dan een jaar in Nederland zijn en de taal niet of nauwelijks spreken.

Foto: Wilbert van Woensel

AGENDA

6 april, Oss. Dag van de klare taal.

8 april, Amsterdam. Kousbroeklezing 'Cijfers, letters en regels' door prof. Ionica Smeets over de eigen wetten van woorden en getallen.

15 april, Amsterdam. 'Verschil mag er zijn: soorten Nederlands en de norm'. Cursus over taalvariatie, voor docenten Nederlands en andere taaldocenten.

15 april, Nijmegen. De jaarlijkse conferentie 'The Sociolinguistics Circle' voor studenten en onderzoekers.

15 april, Antwerpen. Lenteconferentie 'Bewust taalvaardig' van het Netwerk Didactiek Nederlands.

Meer informatie en meer evenementen: www.onzetaal.nl/agenda.

DE KWESTIE

FRANK JANSEN

Zakje of tasje?

Winkeliers mogen sinds begin dit jaar hun waar niet meer meegeven in een gratis tasje. Dit om milieuvuiling tegen te gaan. Sommige winkeliers generen zich om een dubbeltje extra voor het tasje te vragen aan een klant die net een flinke aankoop heeft gedaan. Zij proberen het verbod op verschillende manieren te ontduiken. Een daarvan is het vliedunne tasje dat je bijvoorbeeld meekrijgt op de markt, om te dopen tot 'zakje'. Kan dat zomaar?, vroegen we u, of is er verschil tussen een zakje en een tasje?

WEL EEN VERSCHIL

87%

GEEN VERSCHIL 13%

Hoewel verreweg de meeste mensen dus verschil maken tussen *zakje* en *tasje*, zijn er maar weinigen die aangaven waarin die twee dan precies van elkaar verschillen. De stemmers die dat wél doen, wijzen erop dat een tas voorzien is van een eigenschap die het vervoer vergemakkelijkt. Dat kunnen hengsels zijn, maar ook een eenvoudig gat aan de bovenkant om je hand doorheen te steken. Een zak heeft zo iets niet.

Toch hebben de winkeliers ook twee pootjes om op te staan. Zij kunnen wijzen op Van Dale, die nergens rept over hengsels of handgrepen. Maar het formaat speelt mis-

schien ook een rol. Niemand zal een weekendtas een zak noemen, of een vuilniszak een tas. Alleen bij de vliedunne plastic zakjes en tasjes waar het hier om gaat, ligt dat anders. Beide scheur je af van een rol. Of er hengsels zijn, zie je nauwelijks. En omdat veel van die tasjes al uit-scheuren als je er meer dan drie appels in stopt, kijk je wel uit om ze als een tas te dragen.

De nieuwe kwestie vindt u op www.onzetaal.nl/poll zodra zich iets aandient; via Taalpost, Facebook en Twitter wordt deze dan aangekondigd.

Foto: 123RF

Waar houdt aanstormend taalkundetalent zich mee bezig? Sterre Leufkens en Marten van der Meulen (als blogduo bekend onder de naam Milfje Meulskens) staan er op gezette tijden bij stil.

Tellen met taal

Eén, twee, drie, vier, hoedje van papier! Tellen is voor ons een vanzelfsprekendheid, maar zoals alles hebben we het wel moeten leren. Dat leren tellen is zo makkelijk nog niet. Zeker niet omdat je behalve hoofdtelwoorden (*één, twee, drie, vier*) ook nog rangtelwoorden moet leren (*eerste, tweede, derde, vierde*). Hoe krijgen kinderen dat onder de knie? Het verrassende antwoord op die vraag is: dat weten we eigenlijk niet precies. Er zijn wel psychologen die de verwerving van telwoorden onderzoeken, maar taalkundig gezien tasten we in het duister. Daarom bestudeert promovenda Caitlin Meyer van de Universiteit van Amsterdam dit fenomeen. Ze doet dat niet alleen: Jaap de Aap staat haar bij.

Raketten

Kinderen leren tussen hun tweede en zesde levensjaar tellen. Om erachter te komen wanneer verschillende telwoorden precies

verworven worden, moet je dus kleine kinderen ondervragen. Een lastige taak: een test kun je ze niet afnemen, want voor je het weet, zijn de kinderen afgeleid. Meyer bedacht daarom een experiment op basis van een vrolijk verhaaltje.

Ze stelt haar proefpersoontjes voor aan Jaap de Aap, een heuse apenknuffel. Die gaat op reis, en al zijn spullen willen mee. Alleen heeft Jaap maar twee kleine koffers, dus moet hij kiezen wat er mee mag. Meyer legt de 'spullen' (kaartjes met een afbeelding van bijvoorbeeld een raket) in een rijtje naast de koffer. Vervolgens vraagt ze het kind om bijvoorbeeld 'de tweede raket' of 'drie raketten' in de koffer te doen. Als het kind het goede kaartje pakt, dan snapt hij blijkbaar wat 'tweede' betekent. Soms wijst Meyer een kaartje aan, en vraagt welke raket dat is. Zo test ze zowel wat kinderen begrijpen als wat ze zelf al kunnen zeggen.

De driede

Uit Meyers onderzoek blijkt dat kinderen hoofd- en rangtelwoorden apart van elkaar verwerven. Ze beginnen met het netjes op volgorde leren van de hoofdtelwoorden. Eerst leren ze onderscheid maken tussen *één* en *meer dan één*. Vervolgens leren ze ook *twee*, dan *drie*, dan *vier*, totdat ze alle getallen snappen. Pas als een kind het systeem van de hoofdtelwoorden helemaal onder de knie heeft, komen de rangtelwoorden.

Heel verrassend is dat misschien niet, maar het is de eerste keer dat de wetenschap het heeft kunnen vaststellen. Bovendien ontdekte Meyer dat het leren van rangtelwoorden fundamenteel anders verloopt dan dat van hoofdtelwoorden, namelijk: niet op volgorde. Kinderen beginnen met het woordje *eerste*. Meyer: "Dat leren kinderen eigenlijk los, omdat het veel vaker voorkomt dan alle andere rangtelwoorden. Bo-

vendien is het eigenlijk een overtreffende trap, vergelijkbaar met *grootste*. Zulke woorden zijn makkelijker dan telwoorden, en worden dan ook eerder verworven."

Na een tijdje gaan kinderen ook *tweede* en *vierde* begrijpen. *Derde* wordt eerst nog even overgeslagen. "Kinderen hebben moeite met *derde*, omdat het een onregelmatige vorm heeft. *Tweede*, *vierde* en *vijfde* maak je van het hoofdtelwoord plus *de*, maar bij *derde* verandert *drie* opeens in *der*. Het duurt even voordat kinderen dat snappen. Er zijn zelfs kinderen die *negende* kennen *vóór derde*". In hun productie zie je het ook terug: sommige proefpersoontjes zeggen de "de driede raket".

Premier

De late verwerving van *derde* laat zien dat de taal bepaalt hoe kinderen rangtelwoorden leren. Hoe gaat dat dan over de grens? "We weten dat kinderen met andere moedertalen de hoofdtelwoorden op dezelfde manier verwerven," zegt Meyer, "maar over de verwerving van rangtelwoorden is heel weinig bekend." Ze gaat dan ook binnenkort naar de Verenigde Staten, om Engelse kinderen te testen. "Die hebben het nog moeilijker dan wij, met *first, second, third* en *fifth* als onregelmatige woorden." Ze heeft hiervoor een nieuw verhaaltje gemaakt, en haar testknuffel een passende naam gegeven: Moe the Monkey.

Meyer hoopt nog veel meer talen te gaan bekijken. "Ik ben nu vooral bezig met de vraag: 'Hoe leer je *derde*?' We hadden eigenlijk veel grotere ambities met dit project, maar we moesten gewoon klein beginnen. In de toekomst wil ik het Russisch nog bekijken, omdat dat een spannend telsysteem heeft waarin ook naamvallen een rol spelen. En Frans: daar zijn alle rangtelwoorden behalve *premier* regelmatig."

Jaap de Aap heeft zijn koffers nog niet voor het laatst gepakt. <

Foto: Iris Vetter

Caitlin Meyer (Universiteit van Amsterdam) bestudeert hoe kinderen telwoorden leren.

Matthias Giesen

Lezer

REDACTIE ONZE TAAL

Naam Arie Dwarswaard.
Woonplaats Voorhout.
Geboren 18 mei 1962.
Beroep Redacteur van *BloembollenVisie*, vakblad voor de bloembollensector.
Partner, kinderen Getrouwd, twee dochters, van 19 en 15.
Opleiding Mavo, middelbare landbouwschool, hogere landbouwschool.
Hobby's/vrije tijd Paddenstoelen, geschiedenis van de bloembollensector.
Onze Taal-lid sinds 1988.
Waarom werd u lid? Onze boekhouder tipte mij: "Dat blad is misschien wel iets voor jou." Hij had gelijk.
Andere tijdschriften Een keuze: *Vrij Nederland*, *Yoga Magazine*, *Filatelia*, *Coolia*, *Kerkinformatie*, *Meditatief Leven*.

Krant *Trouw*, *Leidsch Dagblad*.
Televisie Ik kijk al decennia zelden. Als ik kijk, kijk ik naar programma's van de VPRO.
Radio Radio 4, onderweg naar mijn werk.
Boek *Jozef en zijn broers* van Thomas Mann, in 2014 eindelijk in het Nederlands vertaald, en hoe!
Website Geen favoriet.
Wat leest u het eerst in *Onze Taal*? De boekenrubriek.
Wat zelden? Heel taaltechnische verhalen over bijvoorbeeld fonetiek.
Welke taalonderwerpen boeien u het meest? Etymologie en spelen met taal, zoals te lezen is in *Opperlans!* van Hugo Brandt Corstius.
Favoriete *Onze Taal*-artikel *Ossekerelingsgewijze*, een af-

levering van de rubriek 'Woordenboek van de poëzie' (mei 2004). Hierin bespreekt Guus Middag dit woord, dat voorkomt in het gedicht 'Het ploegschrift' van Ida Gerhardt.
Aantrekkelijkste taaltrend Helaas zie ik eigenlijk geen veranderingen die ik een verbetering vind.
Ergerlijkste taaltrend Het onjuiste gebruik van de verleden tijd van *kennen* in relatie tot personen: 'Ik kon hem niet.'
Verbeter u iemands taalgebruik weleens? Zelden, omdat ik zelf ook niet foutloos ben.
Welke taalfout maakt u stiekem bewust toch? Geen fout, maar vooral een discussiepunt: een komma voor het woordje *en* als begin van het tweede deel van een zin.

Foto: René Faas

Als u de baas was over de taal, wat zou u dan het eerst doen? Het vak ontleiden afschaffen. Ik ben wel schrijver, maar begrijp werkelijk niets van het nut van dit vak.
Beste taalgebruiker Het duo Kees van Kooten en Wim de Bie. Nimmer geëvenaard.
Lelijkste woord *Kids*.
Mooiste woord *Smucht*. Dit is een schimmelziekte bij planten. Het hele woord ademt verval uit. <

'Boeken' licht u in over nieuwe uitgaven in taalkundig Nederland en België. Vermelding in deze rubriek betekent niet dat de redactie ze aanbeveelt. Voor een zo volledig mogelijk beeld hebben wij ook uw hulp nodig. Weet u iets waarvan u denkt dat het in deze rubriek thuishoort, laat het ons dan weten. Verschijningsdata en prijzen onder voorbehoud.

Taaljaar 2015

Wat is er vorig jaar in Nederland en Vlaanderen op taalgebied gebeurd? Veel, zo blijkt uit *Taal in 2015*. Dit prettig ogende en rijk geïllustreerde jaarboek blikst per maand terug op de hoogtepunten: taal- en literatuurprijzen, wetenschapsnieuws, taalnieuws uit binnen- en buitenland, nieuwe woorden en taalbloppers – het passeert allemaal nog een keer de revue in korte artikeltjes en berichten. Maar er is ook aan-

dacht voor ontwikkelingen en trends die een langere periode bestrijken, zoals het gebruik van Engelse woorden en de opmars van *iets met ...*, en er zijn interviews met bekende Nederlanders en Vlamingen. Opvallend is dat het goede nieuws de overhand heeft; bijvoorbeeld de kritiek die er was op de bezuinigingen van de Nederlandse Taalunie krijgt nauwelijks aandacht.

Taal in 2015. Onvergetelijke bloppers, taaltrends, nieuwe woorden, opvallend taalnieuws en andere favoriete taalmomenten van 2015 van Ton den Boon e.a. is een uitgave van Van Dale en kost € 15,- (ingenaaid, 176 blz.). ISBN 978 94 6077 267 2

➤ **Te koop in de webwinkel van Onze Taal; zie blz. 28.**

Schrijfstijl

De beroemde Amerikaanse cognitiepsycholoog en psycholinguïst Steven Pinker is auteur van meerdere boeken over taal en denken, zoals *Het taalinstinct* (1994) en *De stof van het denken* (2007). In *Gevoel voor stijl* richt hij zich op een heel ander onderwerp, namelijk schrijfstijl. Hij laat zien dat goed schrijven begint bij goed denken – zorgen dat je je ervan bewust bent wat je wilt schrij-

ven en voor wie – en dat het daarna vooral een kwestie is van goed de regels toepassen. Het is een erudiet betoog over hoe we gedachten formuleren, met vele voorbeelden van hoe het wel en niet moet. Het boek gaat oorspronkelijk natuurlijk over het Engels, maar de vertaling is ook aangepast aan het Nederlands. Zie ook de rubriek 'Vertaald door ...' op blz. 19.

Gevoel voor stijl. Goed schrijven voor denkende mensen! Is een uitgave van Atlas Contact en kost € 34,99 (gelijmd, 320 blz.). ISBN 978 90 450 2845 3

➤ **Te koop in de webwinkel van Onze Taal; zie blz. 28.**

Overtuigen

Gelijk hebben is vaak niet genoeg om gelijk te krijgen – aldus psycholoog Job Boersma en communicatiedeskundige

Sarah Gagestein. In hun boek *Harder praten helpt niet* laten ze zien hoe je via zeven verschillende technieken je gelijk kunt halen door meer rekening te houden met de emoties, persoonlijke belangen en onbewuste denkprocessen van je gesprekspartner.

Harder praten helpt niet. Zeven ongehoord goede strategieën om wél te overtuigen is een uitgave van Haystack en kost € 19,50 (gelijmd, 184 blz.). ISBN 978 94 6126 153 3

Taal voor juristen

Taal is het voornaamste instrument van het recht. Het is voor aankomende juristen dan ook belangrijk zich te oefenen in het begrijpen en gebruiken van taal. Bij het begrijpen gaat het om het lezen en ontleiden van juridische teksten, en bij het gebruiken om (be)argumenteren, beredeneren, betogen en bepleiten. In de lesboeken *Met recht bedreven!* en *Met recht bepleit!* kan de student deze vaardigheden ontwikkelen aan de hand van oefeningen die af-

komstig zijn uit de rechtspraak. De boeken worden ondersteund door een website met veel aanvullend videomateriaal.

• *Met recht bepleit! Leer vaardig beargumenteren en betogen* van Daisy van der Wagen-Huyskes en Diana Seegers-van Eekeren is een uitgave van Coutinho en kost € 32,50 (ingenaaid, 240 blz.). ISBN 978 90 469 0476 3

• *Met recht bedreven! Oefeningen juridische vaardigheden* van Mitsy le Fèvre en Marleen Huls is een uitgave van Coutinho en kost € 37,50 (ingenaaid, 326 blz.). ISBN 978 90 469 0475 6

En verder

• *Actief met taalvaardigheid. Werken met literaire genres in de klas* van Françoise Lucas. Lesmethode die allerlei literaire genres en tekstvormen als uitgangspunt neemt om niet alleen de leesvaardigheid te bevorderen, maar leerlingen ook aan het schrijven, luisteren en spreken te zetten. Coutinho, € 26,- (ingenaaid, 172 blz.). ISBN 978 90 469 0499 2

• *Debatteren om te winnen. De kunst van het overtuigen* van Arthur Noordhuis e.a. Herziene en uitgebreide uitgave van een boek (uit 2011) over debattechnieken en -strategieën, met 'tips en trucs' en oefeningen. Haystack, € 24,50 (gelijmd, 176 blz.). ISBN 978 90 7788 138 5

• *Denk niet aan een roze olifant. De psychologie van onzichtbaar overtuigen met framing* van Sarah Gagestein. Derde druk van een boek (uit 2014) over het overtuigen van anderen door in te spelen op hun onbewuste vooroordelen. Haystack, € 19,95 (gelijmd, 184 blz.). ISBN 978 94 6126 099 4

• *De kracht van het piramideprincipe. Gids voor helder denken en schrijven*, van Eline Janssen en Marita van Rijssen. Tweede, gewijzigde editie van schrijfhulp (uit 2011) die uitgaat van het principe dat bij het schrijven van een zakelijke tekst het belangrijkste steeds voorop moet staan, niet alleen bij hoofdstukken en paragrafen, maar ook in alinea's. Boom, € 24,95 (gelijmd, 144 blz.). ISBN 978 90 5875 449 3

Lezertje

De vragen zijn ditmaal beantwoord door Marnix uit Amsterdam.

Naam: Marnix Verheij.

Leeftijd: 7 jaar.

Leukste vak op school: Estafette (dat is lezen).

Favoriete boek: Harry Potter.

Favoriete taalspelletje/taalraadsetje: Galgje.

Welke taalfout maak je zelf weleens? Ik zeg weleens 'Hun doen stom.'

Mooiste woord: Violet.

Lelijkste woord: Flauw.

Heb je weleens zelf een woord bedacht? *Bommia*, dat betekent 'boterham', maar dat zei ik alleen toen ik klein was.

Marnix verdient hiermee het Van Dale basiswoordenboek Nederlands. Wil jij ook meedoen? Stuur dan een mailtje naar taaltje@onzetaal.nl, en dan sturen we je alle vragen toe.

RAADSEL

Wat is de letter waarmee de meeste zinnen beginnen?

Antwoord: Een hoofdletter.

Illustraties: Josje van Koppen

Woordweetje

Waarom heet een tulp een 'tulp'?

De Nederlandse tulp is wereldberoemd. Bussen vol toeristen komen iedere lente hiernaartoe om de tulpenvelden te bewonderen. Maar weet je wat nu zo opvallend is? Die oer-Hollandse bloem heeft helemaal geen oer-Hollandse naam. De tulp komt namelijk uit Turkije. De Turken noemden de bloem 'tulipan', omdat de vorm ervan leek op een 'tulband'.

In de zestiende eeuw kwamen de eerste Turkse tulpen Europa binnen. Eerst was *tulipan* in Nederland nog het woord voor één enkele tulp. Alleen de Nederlanders spraken het woord *tulipan* uit als 'tulpen'. Door dat *en* aan het eind van *tulpen* gingen mensen denken dat het om meer dan één tulp ging. En zo werd *tulp*, zonder *en* erachter, het woord voor één zo'n bloem.

kids week TAALNIEUWS

Ook jij kunt Fries praten!

Hoor jij iemand 'Myn donderdeloekje docht it net, help!' roepen? En versta je hiervan alleen het laatste woord? Geen nood! Sinds kort kun jij ook Fries verstaan met behulp van *Google Translate*.

Typ de *donderdeloekje*-zin in en *Google* doet het vertaalwerk. En dat is maar goed ook, want dit betekent het: 'Mijn parachute doet het niet, help!'

Honderden Friezen vertaalden vorig jaar vrijwillig meer dan een half miljoen woorden tijdens de Fryske *Google Translate Wike*. (Inderdaad: de Friese *Google Translate Week*!) Ook scholen hielpen mee. En nu is het Fries dan eindelijk voor iedereen beschikbaar op *Google Translate*. Geweldigheidsnijs!

Foto: 123RF

Ruggespraak

Letselschade ... wat is het en wanneer heb je er recht op?

Kampioen

Foto: Gera Bouter

KORENLANDERS RUSTIEK
BROOD WORDT DAGELIJKS
VERS VOOR U AFGEBAKKEN
OP DE WINKELVLOER.

Verpakking 'Korenlanders rustiek brood'

‘Als vervend koffiedrinker ben ik erg blij met de winkel Simon Lévelt.’

Witte Weekblad

Jonge skiërs smeren te weinig zonnebrand op de piste.

Nu.nl

Lautréamont stierf in 1870 op vierentwintigjarige leeftijd, nadat hij tijdens de belegering van Parijs in de Frans-Duitse Oorlog ziek was geworden (zwarte koorts) en werd begraven in een provisorisch graf te Montmartre.

Wikipedia

Uiteindelijk zijn de merkzakken toch het beste, vooral met onze zoon met een huismeidallergie.

Recensie stofzuigerzakken op Bol.com

Moslimmoeders in Den Haag krijgen cursus radicalisering

Het stadsbestuur van Den Haag gaat Haagse moslimmoeders leren om hun kinderen te corrigeren als deze dreigen te radicaliseren.

De Moslimkrant

Sjarapova alleen in dubbel tegen Oranje

Dagblad van het Noorden

Foto: Jelmer Stellingwerf

Bon van Sligro

De prijs van kerosine voor vliegtuigen is gekelderde, maar vliegen blijven duur.

Het Parool

ruggespraak@onzetaal.nl

